

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride kolledž

Maiis Taal

**FRASEOLOGISMIDE TÕLKIMINE ANDRUS KIVIRÄHA ROMAANI „MEES, KES
TEADIS USSISÕNU“ NÄITEL**

Magistritöö

Juhendajad: Sirje Kupp-Sazonov
Terje Loogus

Tartu

2021

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Teoreetiline raamistik	6
1.1. Fraseoloogia olemusest.....	6
1.2. Fraseoloogia uurimise ajaloost Eestis.....	8
1.3. Fraseologismide tõlkeraskused.....	9
1.4. Fraseologismide tõlkelahendused.....	13
2. Eestikeelsete fraseologismide tõlkimine inglise ja saksa keelde.....	18
2.1. Aeg	19
2.2. Hirm.....	23
2.3. Surm	28
2.4. Vägivald	37
2.5. Perekond ja armastus	41
3. Järeldused	48
Kokkuvõte	53
Kasutatud kirjandus	55
Summary.....	57

Sissejuhatus

Siinse magistr töö teema on fraseologismide tõlkimine. Magistr töö uurimismaterjal on Andrus Kiviräha romaan „Mees, kes teadis ussisõnu“ ning selle tõlked inglise ja saksa keelde. Töö eesmärk on anda ülevaade fraseologismide tõlkimisel tekkivatest probleemidest ja tõlkeviisidest, mida nende lahendamiseks kasutada saab, ning illustreerida neid näidetega eelnimetatud tõlgetest. Samuti tahan välja selgitada, millised on nende tõlgete ühised jooned fraseologismide tõlkimise perspektiivist ja kuidas need üksteisest erinevad. Töö käigus tahan teada saada:

1. Milliseid tõlkelahendusi on tõlgetes kasutatud?
2. Milliseid erinevusi või ühiseid jooni saab tõlkijate valikutes tuvastada?
3. Kuivõrd on romaani autori mõte tõlkes säilinud?

Siinkohal pean oluliseks mainida, et töö eesmärk ei ole anda tõlgetele kvaliteedihinnangut ja minu kommentaarid originaalautori mõtte säilimise kohta tuginevad lauses sisalduva fraseologismi kirjeldusele sõnaraamatutes. Samas oleks see magistr töö hea alus tööle, mille eesmärk on hinnata tõlkevaliteeti püsiväljendite tõlkimise põhjal.

Kuna tõlge on justkui sild kultuuride vahel ja fraseologismid on kultuuriga seotud, siis ma leian, et selline teema ei kaota oma aktuaalsust ning on alati üks tõlkimisega kaasas käiv ja tõlkijale raskusi valmistav osa. Peale selle peetakse kultuuride korrektset representeeritust ja edasiandmist üha tähtsamaks, mistõttu on veelgi olulisem, et tõlkija fraseologismid ära tunneb ja kultuurilised nüansid õigesti edasi annab. Magistr töö uurimisprobleem tuleneb seega asjaolust, et püsiväljendite tõlkimine on pidevat lahendust vajav tõlkeprobleem, kuid igat üksikut probleemi ei saa ühtmoodi lahendada, kuna fraseologismide kasutus on tihedalt seotud kontekstiga. Just seetõttu ei ole võimalik püsiväljendeid alati ühe ja sama vastega tõlkida. Laiemalt levinud fraseologismidel võivad ekvivalendid leiduda mitmes keeles, mis võib lihtsustada nende tõlkimist, kuid paljudel juhtudel täpne vaste siiski puudub.

Magistritöö uurimisobjektiks olev romaan ilmus 2007. aastal Eesti ühe menukaima kirjaniku, Andrus Kiviräha sulest. Loo keskmes on vanade traditsioonide ja elukommete hävimine ning unustussevajumine, mida antakse edasi peategelase Leemeti kaudu, kes raamatu lõpuks on viimane ussisõnu rääkiv inimene. Koos temaga vajuvad unustusse metsarahva tarkused ja võimas Põhja Konn, kellest oli saanud legend juba enne Leemeti sündi, kuna paljud metsaelanikud hülgasid metsa ning jooksid avasüli kristluse ja külaelu poole. Romaan on algul sarkastiline ja humoorikas, kuid muutub üha süngemaks, kujutades Leemeti traagilist elukäiku, mis on täis surma, vägivalda ja üksildust. Tõlkijale on see paras pätkel: ühest küljest temaatika ja muinasjutuliste tegelaste, teisalt aga autorile omase naljatleva ja sarkastilise, fraseologisme tulvil keelekasutuse tõttu.

Inglise keeles ilmus romaan 2015. aastal Austraalia päritolu läänemeresoome keelte uurija ja tõlkija Christopher Moseley tõlkes. Romaanikirjanik Jonathan Wilber on raamatule kirjutanud väga positiivse arvustuse, milles tunnustab ka tõlkijat ja toimetajat, kes tema hinnangul on suutnud loo edasi anda loomulikus, loetavas ja ehtsas inglise keeles (Wilber i.a). Saksakeelsena ilmus romaan kaks aastat hiljem, 2017. aastal saksa päritolu estofiili, tõlkija ja fennougristi Cornelius Hasselblatti tõlkes. Kokku on romaani tõlgitud lausa 13 keelde. Neist edukaimaks võib pidada prantsuskeelset tõlget, mida on müüdnud pea 70 000 eksemplari (Larm 2018). Oma artiklis „Eesti kirjandusest Euroopas“ kirjutab Hasselblatt sellest, kuidas romaanil Euroopas läinud on. Ta nendib, et kuigi see saavutas Prantsusmaal suure edu, ei tähenda see siiski automaatset võidukäiku teistes riikides ning kuigi saksa keelde tõlkimise õiguse sai väga suur ja tunnustatud kirjastus, ei ole romaani Saksamaal taoline edu saatnud (Hasselblatt 2019: 90). Nimelt otsustas kirjastus Kiviräha teose panna ühte fantaasianimelisse sarja, kitsendades seeläbi romaani sihtrühma, mis omakorda mõjutab, kas raamatut arvustatakse või mitte (*ibid.*). Artikli kirjutamise ajal ei olnud veel teada, kuidas tõlkeraamatul läheb, kuid Hasselblatt aimas, et arvustuste puudumise tõttu jääb edu väikeseks (*ibid.*) ja näib, et nõnda ongi läinud.

Siinne magistritöö on kolmest osast koosnev kvalitatiivne uurimus. Teoreetiline osa on koondatud töö esimesse peatükki ning jaguneb neljaks: fraseoloogia olemus, lühike kirjeldus fraseoloogia uurimise ajaloost Eestis, peamised probleemid fraseologismide tõlkimisel ja tõlkelahendused. Töö teises osas kirjeldan oma tööprotsessi ja meetodit ning seejärel analüüsin praktilisi näiteid teoorias osas kirjeldatud tõlkeviiside alusel, millele lisan enda

tähelepanekud silmatorkavate sarnasuste või erinevuste kohta. Kolmandas osas esitan analüüsi tulemused ja neist tehtud järeldused. Töö lõppeb kokkuvõttega.

1. Teoreetiline raamistik

1.1. Fraseoloogia olemusest

Fraseoloogia kui distsipliin on üpris häguste piiridega. Suurim probleem seejuures on terminoloogiline ebaühtlus, mille üle on arutletud juba ajast, kui fraseoloogiat hakati uurima väljaspool Nõukogude Liitu (Burger, Dobrovol'skij, Kühn, Norrick 2007: 10). Selleks, et saaksin otsustada, mida selle magistritöö aluseks valitud romaanist ja nende tõlgetest analüüsida, panen esmalt paika, mida ma selle töö raames fraseologismiks pean, kuna autorite käsitlustes ei ole erinev mitte ainult terminoloogia, vaid ka see, mida üldse fraseologismide hulka arvatakse. Kuna paralleelcorpuse loomise alus on eestikeelne romaan, uurin selguse saamiseks just eesti autorite seisukohti fraseoloogia olemusest.

„Eesti keele käsiraamatus“ on fraseologismi määratletud kui fraseoloogilist üksust ehk sõnade püsivat ühendit, mis on laialt käibiv, mille osad kuuluvad tähenduselt kokku ja mis on tihti metafoorne. Fraseoloogiliste keeleüksustena on selles välja toodud idioomid, võrdlused ja kõnekäänud ning eraldi on mainitud fraseeme ehk püsiühendeid kui fraseologismi lähedast mõistet. (M. Erelt, T. Erelt, Ross 2020: 608–609)

„Fraseoloogiasõnaraamatu“ definitsioon on seevastu märksa laiem, kirjeldades fraseologisme keelenditena, mis moodustavad mõistelise terviku, on metafoorsed ning mida ei saa sõna-sõnalt teise keelde tõlkida (Õim 2000). Õim nendib, et fraseologismideks peetakse enamasti ühendeid, mis koosnevad kahest või enamast sõnast, kuid lähtudes eesti keele struktuurist on ta sellegipoolest arvanud nende hulka ka fraseoloogilised liitsõnad (*ibid.*). Selliste liitsõnade käsitlemine fraseologismidena on omane just uuematele käsitlustele. Õimu määratlus on seega laiem, kuna selle järgi ei määra väljendis sisalduvate sõnade arv selle kuuluvust fraseologismide hulka. „Fraseoloogiasõnaraamatus“ on fraseologismide hulka arvatud idioomid, keelised stambid või klišeed, püsivõrdlused, fraseoloogilised liitsõnad, ja neid kõiki võib nimetada püsiväljenditeks. Lisaks eelnevale mainib Õim „Fraseoloogiasõnaraamatu“ eessõnas, et laiemas käsitluses võib fraseologismide hulka arvata ka vanasõnad, kõnekäänud, aforismid jms (*ibid.*). Viimaseid on siiski eesti keeleteaduses tavaks käsitleda fraseologismidest eraldi ning nende uurimiseks on välja kujunenud

parömioloogia. Laiema ja kitsama käsitlusviisi võimalikkuse toob välja ka Anneli Baran oma magistritöös, milles fraseologism kitsamas tähenduses on idioomi sünonüüm ning laiemas üldmõiste püsivate sõnaühendite paljude klasside kohta (Baran 1999: 8). „Eesti keele käsiraamatu“ järgi on idioomi ja fraseologismi vahele võrdusmärgi tõmbamine aga väär (M. Erelt jt 2020: 609).

Lisaks mitmesugustele definitsioonidele raskendab fraseologismide käsitlemist asjaolu, et eri allikates kasutatakse nende kohta erisugust terminoloogiat. Nii on näiteks „Eesti keele käsiraamatus“ nimetatud fraseemi ehk püsiühendit fraseologismi lähedaseks mõisteks (*ibid.*, 608), samas kui „Fraseoloogiasõnaraamatus“ on püsiväljendi (~ püsiühendi) tähendus laiem – seal on seda kasutatud katusterminina, mille alla kuuluvad idioomid, metafoorsed väljendverbid, keelelised stambid, fraseoloogilised liitsõnad, klišeed jm (Õim 2000). Samuti on „Eesti keele käsiraamatus“ fraseemide ehk püsiühendite alla näideteks toodud nii fraseologisme kui ka kollokatsioone, mille tähendus on eksplitsiitne, st selliste ühendite osade summa ei varja endas ülekantud tähendust. „Eesti õigekeelsussõnaraamatu“ järgi on kollokatsioon sõna tähendusest sõltuv tendents esineda koos teiste sõnadega (ÕS 2018 *sub* kollokatsioon). Seega võib öelda, et mitmest sõnast koosnevad fraseologismid kuuluvad kollokatsioonide hulka, kuna need on püsiühendid, mis esinevad ainult teatud kujul, kuid kõik kollokatsioonid ei ole fraseoloogilised üksused.

Fraseologismide määratlus sõltub seega suuresti sellest, millal konkreetne tekst on kirjutatud ja milline keel on seda mõjutanud, kuid ka sellest, kas autor lähtub kitsamast või laiemast käsitlusviisist. Lisaks on tegemist üsna subjektiivse määratlusega, kuna väljendi metafoorsust võib tajuda erinevalt ning sõnaühendi fraseologismiks pidamine sõltub inimese arusaamast (Õim 2000).

Kuna Õim lähtub uuematest käsitlustest ning peab silmas eesti keele omapärasid ja õigekirjatraditsioone, arvestades ka fraseoloogilisi liitsõnu, siis lähtun siinse magistritöö raames just tema määratlusest, mille järgi on fraseoloogiline väljend piltlik mõisteline tervik, mille tähendust ei saa tuletada pelgalt sõnade summast ja mille kuuluvus fraseologismide hulka ei sõltu selle sõnade arvust.

1.2. Fraseoloogia uurimise ajaloost Eestis

Eesti keele fraseoloogia uurimise ajalugu on üpris lühike. Nimelt alustati sellega alles 20. sajandi teises pooles ehk Nõukogude ajal, mistõttu on igati arusaadav, et valdkonna kujunemine oli kõvasti mõjutatud vene fraseoloogiauringutest. Kuna esimese tõsiseltvõetava fraseologismide liigituse lõi vene keeleteadlane Viktor Vinogradov ja uurimusi tehti vene keele põhjal, siis jäid metafoorsed liitsõnad eesti keele fraseoloogiauringutest välja, kuna liitsõnad ei ole vene keele fraseologismide struktuuris eriti olulised. Tänapäeval ei ole enam tähtis, milline kuju väljendil on ja kuidas see on moodustunud, sest arvesse võetakse ka konkreetse keele õigekirjatraditsiooni, seega peetakse oluliseks eelkõige väljendi semantikat. (A. Õim, K. Õim 2019: 17–18)

Eesti tuntuimad fraseoloogiauurijad on Feliks Vakk, kes pani aluse fraseologismide teaduslikule uurimisele Eestis, Arvo Krikmann, Anneli Baran, Asta Õim ja mitmed teised. 1970. aastatel, kui fraseoloogiaga hakati tegelema süvitsi, kerkis Eestis esile fraseologismide semantika uurimine, eriti just Vaka ja Krikmanni töödes, milles läheneti uuritavale materjalile uudselt (*ibid.*, 24–25). Samal ajal tunti mujal maailmas huvi kognitiivse lähenemise vastu, mis 1970-ndate lõpul ja 1980-ndatel hakkas Eestiski levima (*ibid.*, 25). Kognitiivne keelekäsitlus on fraseologismide uurimise seisukohast tähtis, kuna selle kaudu on võimalik heita valgust sellele, kuidas inimesed fraseologismide tähendust mõtestavad ja tajuvad. Süsteemset tööd alustati eesti keele fraseologismidega alles 1994. aastal kirjandusmuuseumis, mille tulemusena loodi eesti fraseologismide ja kõnekäändude andmebaas (Baran 2015: 7–8). 1993. aastal ilmus Asta Õimu koostatud „Fraseoloogiasõnaraamat“, millel on nüüdseks ilmunud kaks uut trükki (2000. ja 2017. aastal), mida on täiendatud ilukirjandusest ja internetist pärit uuema materjaliga (A. Õim, K. Õim 2019: 26–27).

Arvestades eesti keele fraseoloogiauringute lühikest ajalugu on arusaadav, et meil ei ole tehtud palju suuremahulisi uuringuid või loodud teooriat, mis keskenduks just fraseologismide tõlkimisele. Eestis on ilukirjanduse tõlkimisel tekkivaid probleeme põhjalikult uurinud näiteks Urve Lehtsalu ja Gustav Liiv, kes oma 1972. aastal ilmunud raamatus „Ilukirjanduse tõlkimine inglise keelest eesti keelde“ käsitlevad eraldi ka fraseologismide tõlkimist. Nende praktilisi nõuandeid sisaldav raamat põhineb küll inglise

keelest eesti keelde tõlkimisel, kuid on piisavalt üldine, et selles sisalduvat saab rakendada ka muude keelepaaride korral. Lehtsalu ja Liivi esitatud tõlkeviisidest annan ülevaate alapeatükis 1.4.

1.3. Fraseologismide tõlkeraskused

Kujundliku keele oskuslik tõlkimine ei ole oluline mitte ainult ilukirjanduse tõlkijale, vaid ka neile, kelle eesmärk on kvaliteetne tarbetõlge. See ei seisne pelgalt väljendi teise keelde tõlkimises, vaid muu hulgas tuleb arvestada ka kultuurilist ja väljendit ümbritsevat konteksti. Siinses alapeatükis selgitangi peamisi põhjuseid, mis teeb fraseologismide tõlkimisest keerulise ülesande, lähtudes sealjuures peamiselt Mona Bakeri 1992. aastal ilmunud raamatus „In Other Words: A Coursebook on Translation“ esitatud probleemidest.

Fraseologismid on omased kõikidele keeltele ja sageli on ka selliste piltlike väljendite aines kultuuriti sarnane, ometi ei ole nende tõlkimine lihtne. Oma doktoritöös „Fraseologismide semantika uurimisvõimalused“ kirjutab Anneli Baran, et ühe keele fraseoloogia ei ole teistest keeltest eraldiseisev, ja viitab sealjuures rahvusvahelisele koostööprojektile *Widespread Idioms in Europe and Beyond*, millest ilmneb, et fraseoloogiline aines ületab keelepiire ning nende ühisosa on märksa suurem kui on tavaks arvata (Baran 2011: 10). Artiklis „Fraseoloogia uurimise hetkeseisust ja väljavaadetest“ kirjutab ta, et fraseoloogiat on kaua peetud keelespetsiifiliseks ja fraseologisme enamjaolt tõlkimatuteks, mistõttu on teadustööd enamasti tehtud vaid mingi kindla keeleruumi piires (Baran 2015: 8). Kui Barani kirjutatust jääb mulje, et fraseologismid ei ole keelespetsiifilised, siis Susan Bassnett (2005: 32) kirjutab, et fraseologismid on kultuuriga seotud. Seega on keele- ja tõlkeuurijad eri seisukohtadel, kas fraseologismid on kultuuri- ja keelespetsiifilised või mitte.

Leian, et fraseologismid, hoolimata sellest, et nende aines ületab keelepiire, on seotud kultuuri ja keelega. Püsiväljenditel, mis näivad sarnased, võib keeliti olla täiesti erinev sisu. Peale selle ei ole fraseologismide tähendus muutumatu: nende kasutuskontekst võib

keelekasutajate mõjul kitseneda, laieneda või täielikult muutuda. On selge, et fraseologism kui keelenähtus ei ole omane vaid ühele või mõnele keelele. Samuti ei ole midagi ebatavalist selles, et fraseologismide temaatika on keeliti sarnane, sest kuigi kultuurid võivad teineteisest vähemal või rohkemal määral erineda, siis igapäevaelu, inimsuhteid ja nendega kaasnevaid emotsioone puudutav on siiski enamasti sarnane ning paljuski lausa universaalne. Sellegipoolest ei pruugi tõlgitavale püsiväljendile sihtkeeles sarnast fraseoloogilist vastet leida, kuna eri keeltes väljendatakse tähendusi eri vahenditega, näiteks üksiku sõna või läbipaistva püsiväljendiga (Baker 1992: 68). Probleem ei pruugi seega olla väljendi semantikas, vaid selle süntaktilis-leksikaalses struktuuris. Lihtsamalt öeldes ei ole ainulaadne see, mida fraseologismiga tahetakse väljendada, vaid kuidas seda konkreetses keeles tehakse. Kindla fraseologismi levik võib olla väga erinev, piirdudes mingi küla, piirkonna või kõnelejarühmaga ning sõltuda selle rühma liikmete vanusesest, soost, ametist jne (Baran 2011:10). Kuid püsiväljendi levik ei sõltu ainult sellest, kui universaalne on see, mida väljendatakse, vaid ka keeltevahelistest kokkupuudetest. Seetõttu on tõenäoliselt raskem tõlkida keelde, millel ei ole ajalooliselt olnud lähtekeele suurt kokkupuudet. Näiteks saksa keel on eesti keelt väga tugevasti ja pika aja vältel mõjutanud. Sama ei saa öelda inglise keele kohta, mistõttu on huvitav teada saada, mil määral on eesti fraseologismid nendes keeltesse tõlgitavad ja kas nende vahel tekib selge kontrast.

Kuna fraseologismide tähendus on varjatud ja neid ei saa sõna-sõnalt tõlkida, peab tõlkija esmalt aru saama, et tegemist on püsiväljendiga ning seejärel otsustama, kuidas seda sihtkeeles edasi anda. Selle jaoks on mõnikord vaja teha üpris põhjalikku eeltööd, et leida kõige sobivam vaste ning sealjuures on tähtis, et tõlkija valdaks hästi nii lähte- kui ka sihtkeelt, et veenduda väljendite samaväärses või vähemalt sarnases konnotatsioonis ja kontekstilises sobivuses. Teise probleemina toobki Baker välja, et sihtkeeles võib olla fraseologism, mis on sarnane tõlgitavale väljendile, kuid sel on erinev kasutuskontekst või konnotatsioon (Baker 1992: 69). Näiteks inglise fraseologismi *to go to the dogs* saab kasutada nii inimese kui ka koha kohta, kuid sarnast saksakeelset fraseologismi *vor die Hunde gehen*, mis on tihti tähenduses „surema“, saab kasutada vaid inimese puhul (*ibid.*). Inglise fraseologismi saab eesti keelde tõlkida kui „aia taha minema“, mis on samuti kasutatav nii elusa kui elutu puhul. Peale selle, et fraseologismide kasutuskontekst erineb, võivad keeliti erineda ka väljendite kasutamise kombid ja kasutussagedus kirjakeeles: näiteks ei kasutata

üldjuhul fraseologisme kvaliteetsetes ingliskeelsetes artiklites, küll aga reklaamides või tabloidides (*ibid.*, 70).

Tõlkimist raskendab ka see, kui fraseologismil on lähtetekstis nii sõnasõnaline kui ka piltlik tähendus, sest kui sihtkeelse fraseologismi vorm ja tähendus ei vasta lähtekeelsele, siis ei saa sõnamängu sihtkeeles samamoodi edasi anda (*ibid.*, 69). Peale selle, et taolist sõnamängu on väga raske sihtkeeles edasi anda, on sellistel fraseologismidel ka suur potentsiaal tõlkijat eksitada. Püsiväljend on eksitav siis, kui seda saab sõna-sõnalt tõlkida nii, et see sobiks konteksti ja miski ümbritsevas tekstis ei viita selle piltlikule tähendusele (*ibid.*, 66). Seega ei saa tõlkija sellele loota, et kontekst alati fraseologismi olemasolu reedab. Mida ebaloomulikum väljend kontekstis näib, seda suurem on tõenäosus, et tõlkija fraseologismi ära tunneb. Lisaks sellistele väljenditele, mida tõlkija võib ekslikult pidada läbipaistvateks, põhjustavad eksimusi ka nii-öelda virvaväljendid.¹ See tähendab, et lähtekeele fraseologismile võib olla sihtkeeles väga lähedane vaste, mis tundub sarnane, kuid millel on kas täiesti või osaliselt erinev tähendus (*ibid.*). Lähedaste vastete puhul tuleb olla tähelepanelik ja kontrollida, kas sihtkeelsel väljendil on sama tähendus.

Probleeme põhjustab ka tõlkija teadmatus või suutmatus piltlikku väljendit ära tunda. Seda tuleb ette enamasti siis, kui tõlkija tõlgib võõrkeelest, kuid ka emakeelseid väljendeid võib teinekord valesti tõlgendada, mistõttu läheb nende tegelik tähendus tõlkes kaduma. Baker (1992: 65) nendib, et peamine probleem fraseologismide ja püsiväljendite tõlkimisel ongi seotud nende äratundmise, õige tõlgendamise ja sama tähenduse edasiandmisega. Baran (2011: 46) toob välja, et fraseologismide mõtestamisel tuleb tihti ette, et lähtutakse üksikute sõnade otsesest tähendusest või nende oletatavatest etümoloogilistest tähendustest, mille tõttu antakse fraseologismile muu tähendus. Peale selle saavad keelekasutajad fraseologismidest tuletada mitmeid individuaalseid tõlgendusi (*ibid.*). Selliseid vigu tehakse tõenäoliselt siis, kui püsiväljendil on nii läbipaistev kui ka varjatud tähendus või kui tegemist on eksitava fraseologismiga, st kui väljendit ümbritsev kontekst ei viita, et sellel on varjatud tähendus.

Tõenäoliselt luuakse individuaalseid tõlgendusi rohkem ka siis, kui tõlkijal puuduvad põhjalikud teadmised lähtekeelest ja selle fraseoloogiast või kui fraseologism väljendab semantiliselt midagi sellist, mis on sihtkultuuris võõras. Fraseoloogiateadmiste kasinust ja

¹ Tuletatud sõnast „virvasõna“ (ingl. *false friends*), mis tähistab rahvusvahelist sõna, mille tähendus võib keeliti erineda (EKSS 2009 *sub* virvasõna). Näiteks inglise *petrol*, mis ei ole mitte petrooleum, vaid bensiin.

fraseologismide üha kahanevat äratundmist ja vastuvõtmist soodustab nende üleüldine vähenev kasutus. Baran toob välja, et fraseologismide järjest kahanev tundmine on üha aktuaalsem aruteluteema, mille fookuses on fraseologismide esinemissagedus ning nende tegelik kasutus ja tuntus (*ibid.*, 49). See, kas sihtrühm püsiväljendist aru saab, on samuti üks aspektidest, mida tõlkija peaks kaaluma, kui tal tuleb lähtekeelne fraseologism sihtkeelde edasi anda – kas õigem on järgida originaalautori stiili ja tõlkida fraseologism vaste olemasolu korral sihtkeelde, panustades sellega fraseologismide säilimisele või jätta harvaesinev väljend tekstist välja ning asendada see neutraalsema ja levinuma või sootuks vaba sõnaühendiga. Kahe viimase poolt on Lehtsalu ja Liiv, kes leiavad, et vähelevinud fraseologisme ei tohiks tõlkes kasutada (Lehtsalu, Liiv 1972: 62).

Probleemikoht fraseologismide tõlkimisel võib olla keeliti ka nende erinev püsivusaste. Baker toob välja, et kui autori või kõneleja eesmärk ei ole sõnamäng ega nali, siis tavaliselt ei saa ta fraseologismi sõnade järjekorda muuta, sellest sõna kustutada, sellele sõna lisada, üht sõna teisega asendada ega selle grammatilist struktuuri muuta (Baker 1992: 63). Erinevalt saksa- ja ingliskeelsetest fraseologismidest on eesti keele fraseologismid märksa paindlikumad ja ühel fraseologismil võib olla mitu varianti. Me võime muuta sõnade järjekorda (taevale tänu ~ tänu taevale) ka siis, kui seda ei nõua rektsioon, samuti saame sõna asendada sünonüümiga (unustusse vajuma ~ unustusse langema), sõna ära jätta (närve sööma ~ närve seest sööma) või sõna lisada (silmi lahti hoidma ~ silmi ja kõrvu lahti hoidma). Seetõttu võib eesti keele fraseologisme olla eriti keeruline tõlkida, kuna neil on mitmeid variante ning kõiki sõnaraamatusse kanda oleks praktiliselt võimatu. Samuti rõhutab Õim (2000) „Fraseoloogiasõnaraamatu“ eessõnas, et sellised muudatused võivad muuta väljendi tähendust ja stiilivärvingut.

1.4. Fraseologismide tõkelahendused

Nii nagu tõlkimisel tekkivaid probleeme on palju, on arvukalt ka mitmesuguseid strateegiaid nende lahendamiseks. Suurem osa neist on loodud nii, et neid saaks rakendada mitmesuguste tõlkeprobleemide korral (nt reaalide tõlkimine), kuid on ka tõlkeuurijaid ja keeleteadlasi, kes on pakkunud lahendusi just nimelt fraseologismide tõlkimiseks. Siinses peatükis kirjeldan peamisi võimalusi, mida selliste probleemide lahendamiseks kasutada saab ja panen paika need, millest selle töö materjali analüüsimisel lähtun.

Pidades silmas just fraseologismide tõlkimist, on Baker kirjeldanud viit lahendust. Esimene võimalus on kasutada fraseologismi, mis on sarnane nii tähenduselt kui ka vormilt. Lisaks peaaegu samale tähendusele koosneb sihtkeelne fraseologism ekvivalentsetest leksikaalsetest ühikutest. Selline keeltevaheline sarnasus tuleb ette vaid mõnikord. Märksa sagedamini tuleb kasutada hoopis fraseologismi, millel on sarnane tähendus, kuid erinev vorm, st sihtkeelne püsiväljend koosneb teistsugustest leksikaalsetest üksustest. Kolmas strateegia, mida Bakeri sõnul kasutatakse kõige rohkem, on parafraseerimine. Seda tehakse siis, kui sihtkeeles kas puudub täpne või lähedane vaste või kui idiomaatiline keelekasutus oleks sihtkeeles ebasobiv, kuna siht- ja lähtekeele stiilireeglid võivad teineteisest erineda. Neljas võimalus on väljajätt, mille kasuks võib tõlkija otsustada kas seetõttu, et sihtkeeles ei ole lähedast vastet, fraseologismi on keeruline parafraseerida või hoopis stiilipõhjustel. Viies võimalus, mille Baker välja toob, on kompenseerimine. Kompenseerimine tähistab olukorda, kus tõlkija jätab fraseologismi oma nii-öelda õigelt kohalt välja või annab seda edasi mingi väljendiga, mis ei ole sama idiomaatiline, kuid kompenseerib selle mõnes järgnevas tekstiosas. (Baker 1992: 72–78) Kuna analüüsin fraseologismide tõlkimist lausetasandil, siis selle töö kontekstis jääb kompenseerimine strateegiana välja. Lisaks nõuab kompenseerimise tuvastamine nii suurepärasest sihtkeele fraseologismide äratundmist kui ka oskust analüüsida kogu teksti tervikuna, et näha, kas tõlkija on suutnud korvata selle, mis tõlkes kaduma läks.

Nagu alapeatükis 1.2. öeldud, pakuvad ka Urve Lehtsalu ja Gustav Liiv välja mitu fraseologismide tõlkeviisi, millest esimene on tõlkimine ekvivalendi abil (Lehtsalu, Liiv 1972: 62). Ekvivalenttsuse üle on tõlkeuringutes palju arutletud, kuna tegemist on keerulise mõistega ning seda saab uurida eri aspekte arvesse võttes, millest selle

töö raames on olulised fraseologismi leksikaalne ülesehitus ja semantika, kuid fraseologismide samatähenduslikkuse hindamisel võib arvestada ka ainult nende tähendust. Bakeri pakutud lahendustes rõhutatud sarnasust saab mõista laiemalt ja see jätab palju ruumi subjektiivsusele, samas kui ekvivalentsus – olenemata võrreldavast aspektist – on märksa rangepiirilisem.

Sarnaselt Bakeriga nendivad ka Lehtsalu ja Liiv (1972: 62), et ekvivalendi abil on võimalik tõlkida vaid väikest osa fraseologismidest, mis tihti on kas rahvusvahelised või põhinevad ajalool, mütoloogial või piibllil. Peale nende saab ekvivalendi abil tõlkida kindlaks kujunenud võrdlusi ja paljusid ühendeid, mille tähendust saab tuletada nende komponentidest (*ibid.*, 62–63). Tõlkelahendusi sissejuhatavas osas rõhutab Baker seda, et mistahes lahenduse sobivuse või mitesobivuse hindamisel tuleb arvestada konteksti ja kuigi esimene tõlkeviis – sarnase tähenduse ja vormiga fraseologism – võib tunduda parim lahendus, tuleb siiski arvesse võtta stiili, registrit ja retoorilist mõju (Baker 1992: 72). Lehtsalu ja Liiv seevastu kirjutavad, et esimene lahendus – tõlkimine ekvivalendi abil – sõltub kontekstist kõige vähem, sest on harv juhused, kui sihtkeelne ekvivalent stiili poolest lähtekeelsest väljendist erineb (Lehtsalu, Liiv 1972: 63). Dmitrij Dobrovol'skij on seevastu kindel, et sõnaraamatutes leiduvad semantilised ekvivalendid ei sobi enamjaolt samas kontekstis kasutamiseks (Dobrovol'skij 1999: 205), kuid see sõltub kindlasti ka keelepaaridest: tõenäoliselt on väljendite kontekstiline sobivus eesti ja saksa keele vahel sarnasem kui näiteks eesti ja inglise keele vahel, sest nagu öeldud, on saksa keel eesti keelt mõjutanud, kuid sama ei saa öelda inglise keele kohta.

Teine võimalus on kasutada fraseologismi, mille tähenduslik funktsioon on sarnane tõlgitava ühendi tähendusliku funktsiooniga, kuid mis põhineb teistsugusel kujundil. Seda nimetatakse fraseoloogiliseks analoogiaks. Selliste fraseoloogiliste väljendite hulka kuuluvad ka erinevatel võrdlusalustel põhinevad kinnistunud võrdlused, mille võrdlusalused võivad keeliti sõltuda vastava keele ajaloost. Kusjuures ei sõltu fraseoloogiline analoogia sellest, kas sihtkeelses fraseologismis erineb üks komponent või mitu. Leksikaalsete erinevuste kõrval võib erineda ka sihtkeelse analoogi ülesehitus. Kuigi analoogiat saab kasutada märksa rohkemate väljendite tõlkimiseks kui ekvivalenti, tuleks tõlkijal siiski tähele panna, et sihtkeelsed ühendid ei sisaldaks reaale, mis on seotud sihtkeelt kõnelevate inimeste elu ja

ajalooga – need tuleks asendada neutraalsemate väljenditega. Peale selle tuleb silmas pidada väljendi stiili. (Lehtsalu, Liiv 1972: 63–65)

Järgmisena toovad Lehtsalu ja Liiv välja kontekstilise vaste, mida saab kasutada siis, kui fraseologismil ei ole mõnes tähenduses ekvivalentset ega analoogset vastet. Kontekstiline vaste ei ole leksikaalselt tähenduselt täpne, kuid annab autori mõtte vastavas kontekstis edasi. (*ibid.*, 66) See tõlkeviis sarnaneb suuresti eelmisega. Kuna analoogsete fraseoloogiliste väljendite hulka kuuluvad eri kujundeil põhinevad väljendid, mille kuuluvus analoogsete väljendite hulka ei sõltu sellest, kui mitu komponenti on sihtkeelses väljendis erinevad, siis sisuliselt on ka kontekstiliste vastete puhul tegemist analoogsete fraseologismidega. Kontekstilise asenduse ühe näitena on välja toodud, et ingliskeelsele fraseologismile *to break one's neck* vastab eesti keeles „kaela murdma“, kuid autori mõtet annab paremini edasi „nahast välja pugema“ (*ibid.*). Siinkohal pean oluliseks välja tuua, et kuigi „Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik“ annab nimetatud püsiväljendile muu hulgas tähenduse „mitte hakkama saama“ (FES 2011 *sub* kaela murdma), siis FESi materjal on üsna vana: selle uusimad andmed on pärit 1980ndatest (A. Õim, K. Õim 2011). „Fraseoloogiasõnaraamat“, mille materjal on uuem, annab kaks tähendust: 1. maha lööma, hävitama, lõppu peale tegema; 2. tugevasti viga, surma või kahju saama (FS 2000 *sub* kaela murdma). See näitab, kuidas fraseologismide tähendus võib ajas muutuda ja kui oluline on teha nende tõlkimisel teadlikke valikuid. Kuigi „kaela murdma“ võib veel praegu olla arusaadav kõigis kolmes tähenduses, siis on tõenäoline, et olles välja jäetud uuemat materjali sisaldavast sõnaraamatust, kahaneb selle püsiväljendi kasutus FESi tähenduses, mistõttu ei ole seda edaspidi sobilik ingliskeelse *to break one's neck* vastena kasutada. Praegugi kasutatakse seda selles tähenduses pigem omadussõnana „kaelamurdev“. Baker oma tõlkeviisides analoogi ja kontekstivaste vahel eristust ei tee ning Lehtsalu ja Liivi teise ja kolmanda tõlkeviisi saab kokku võtta Bakeri teise lahendusega (sarnane tähendus, erinev vorm).

Neljanda tõlkeviisina toovad Lehtsalu ja Liiv välja fraseologismi ümberkujundamise, mida saab enamasti kasutada siis, kui väljendi tähendust saab tuletada selle komponentide tähendusest (Lehtsalu, Liiv 1972: 67). Ümberkujundamise tulemusena loob tõlkija sihtkeelde väljendi, mida ei teata sihtkeeles kui kinnistunud ja levinud fraseologismi, kuid mis mõjub sellisena või mis sarnaneb mõnele juurdunud fraseologismile, mistõttu saab lugeja aru, mida öelda tahetakse. Lähtekeelse püsiväljendi lähendamine sihtkeelsele levinud fraseologismile,

luues nii-öelda uue püsiväljendi, jätab palju ruumi subjektiivsusele. Lehtsalu ja Liiv on ümberkujundamise näitena toonud ingliskeelse püsiväljendi *have one's head screwed on the right way*, mis on tõlkes edasi antud kui „nupp on õigetpidi õlgadele kruvitud“, kuigi eesti keeles on fraseologismid nagu „tal on pea õlgadel“ ja „tal on nuppu“, mis on sarnased nimetatud ingliskeelse püsiväljendi tähendusele (*ibid.*). Kuna samad autorid on öelnud, et keeles vähelevinud fraseologismide kasutamine tõlkes ei ole õigustatud (*ibid.*, 62), siis leian, et võimaluse korral tuleks vältida ka sihtkeeles levinud väljendite ümberkujundamist. See, kas selle konkreetse fraseologismi ümberkujundamine on õigustatud, on subjektiivne ja sellise ümberkujundamise korral peaks tõlkija kaaluma, kas ümberkujundatud väljend võib pigem mõjuda kohmaka otsetõlkena või hoopis lugejat segadusse ajada. Otsetõlget ei ole aga ilmtingimata keelatud kasutada. Kui tõlkija ei leia fraseologismile ekvivalentset ega analoogset väljendit, siis võib ta kasutada sõnasõnalist tõlget, et säilitada autori stiili kujundlikkust (*ibid.*, 1972: 67). Siinkohal rõhutavad autorid seda, et tõlgitav väljend peab olema piisavalt kujundlik, et sihtkeele lugeja seda mõistaks ega tohi tunduda ebaloomulik emakeele norme silmas pidades (*ibid.*).

Viimase tõlkeviisina on välja toodud kirjeldav tõlge, mida tuleb kasutada siis, kui fraseologismi tõlkimiseks ei saa kasutada ühtki eelnevat lahendust (*ibid.*, 69). Kirjeldav tõlge on sisuliselt sama, mis Bakeri pakutud kolmas tõlkeviis (parafraaserimine). Kasutades kirjeldavat tõlget, läheb sihtkeelses tekstis osa autori keele kujundlikkusest kaduma, kuid sageli on fraseologismi tähenduse edasiandmine sõna või vaba sõnaühendi abil paratamatu (*ibid.*).

Lähtudes töö eesmärkidest ja ülalesitatud lahenduste kirjeldustest, analüüsin praktilisi näiteid järgmiste tõlkeviiside alusel:

1. ekvivalendi kasutamine. Selle tõlkeviisi alla liigitan sihtkeelsed fraseologismid, mis on tõlgitud sõna-sõnalt. Samas võtan arvesse sihtkeele grammatilisi eripärasid, näiteks saksakeelne *niedermetzeln* on eestikeelse fraseologismi „maha nottima“ ekvivalent, olenemata sellest, et saksa keeles väljendatakse sama mõistet liitsõnana. Samuti teen erandi sellistel puhkudel, kui eestikeelsel fraseologismil on mitu rööpvarianti, näiteks „tund/tunnike on tulnud“ ~ „tund/tunnike on käes“ ~ „tund/tunnike on lõõnud“, kuid sihtkeeles kasutatakse sama fraseologismi vaid ühel kujul, mis vastab eestikeelse püsiväljendi ühele variandile, näiteks saksakeelne *die Stündlein hat geschlagen* (tunnike on lõõnud). Kuigi ekvivalentsust ei

ole enam tavaks hinnata sõnasõnalisuse järgi, siis olen selles töös otsustanud just selle kasuks. Ühest küljest seetõttu, et samatähenduslikkuse määramine sarnasuse järgi nagu seda on kirjeldatud Bakeri tõlkestrateegiates, on väga subjektiivne ning sarnasuse ja mittedarnasuse vahele piiri tõmmata on keeruline. Teisalt seetõttu, et näha, kui sarnaste kujundite abil sama tähendust eesti, inglise ja saksa keeles väljendatakse.

2. fraseoloogiline analoogia, mille alla liigitan sihtkeelsed fraseologismid, mis erinevad lekseemide poolest eestikeelsest oluliselt või täiel määral;

3. ümberkujundamine ehk sihtkeelse fraseologismi lähendamine eestikeelsele;

4. kirjeldav tõlge ehk parafraaseerimine vaba sõna või sõnaühendiga. Parafraasi alla liigitan ka vasted, mis on eestikeelsest niivõrd erinevad, et neid ei saa pidada analoogideks, kuid mis ei moonuta lause mõtet nii palju, et vastet ei saaks lugeda ühegi tõlkeviisi hulka;

5. sõnasõnaline tõlge, mille alla kuuluvad eesti keelest sihtkeelde tõlgitud fraasid, mis ei ole sihtkeeles fraseologismid;

6. väljajätt.

Samuti toon välja selle, kui tõlkevaste ei vasta ühelegi nimetatud tõlkeviisidest.

2. Eestikeelsete fraseologismide tõlkimine inglise ja saksa keelde

Siinses peatükis analüüsin, kuidas on Andrus Kiviräha romaanis „Mees, kes teadis ussisõnu“ esinevaid eestikeelseid fraseologisme inglise ja saksa keelde tõlgitud. Selleks töötasin läbi kogu eestikeelse romaani ning kirjutasin välja kõik fraseologisme sisaldavad laused. Fraseologismide valimisel tuginesin peamiselt Asta Õimu koostatud „Fraseoloogiasõnaraamatule“, mille abil kontrollisin väljendi kuuluvust fraseologismide hulka. Lähtudes eesti keele fraseoloogia paindlikkusest ja Õimu määratlusest, lisasin ka fraseologisme, mida sõnaraamatus täpselt sellisel kujul ei ole, kuid mida saab siiski pidada keeles levinud fraseologismi variandiks.

Lähtetekstist leidsin kokku 349 lauset, mis sisaldavad üht või mitut fraseologismi. Erinevaid fraseologisme oli kokku 281, mille hulgas on ka rööpvariandid. Kuna analüüs hõlmab kaht tõlget ja on tõenäoline, et tõlgetes on kasutatud eri tõlkeviise, siis esitan alljärgnevas alapeatükkides analüüsitavaid fraseologismid teemade kaupa. Magistritöö piiratud mahu tõttu esitan siin vaid need teemad, mille alla kogunes kõige rohkem fraseologisme ja mis on seotud analüüsitava romaani kesksete teemadega: aeg, hirm, surm, vägivald ning armastus ja pere. Nende hulgas on ka korduvaid fraseologisme sisaldavad laused, kuna need võivad tõlkes esineda erineval kujul. Konteksti olulisuse tõttu otsustasin korpusesse lisada terve lause, mitte ainult fraseologismi, sest lause põhjal saan teha järelduse, kas püsiväljendit ümbritsev võib olla tõlkija valikut mõjutanud. Seal, kus see konteksti mõistmist ei takista, olen pikki lauseid lühendanud. Laused on esitatud koos leheküljenumbriaga, et lugejal oleks vajaduse korral neid lihtne lähtetekstist leida.

Fraseologismide tõlkeviiside määramisel tuginen mitmele fraseoloogiasõnaraamatule. Inglisekeelseid fraseologisme kontrollin peamiselt veebisõnaraamatust „The Free Dictionary“ ning Judith Siefringi koostatud idioomisõnaraamatust „The Oxford Dictionary of Idioms“. Saksakeelseid fraseologisme kontrollin veebisõnaraamatust „Redensarten-Index“, Dudeni fraseoloogiasõnaraamatust „Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik“ ja Hans Schemanni sõnaraamatust „Deutsche Idiomatik: die deutschen Redewendungen im Kontext“. Üksikute sõnade tähendusi kontrollin veebisõnaraamatutest „Digitales Wörterbuch der

deutschen Sprache“ (DWDS), „Duden“, „Lexico“, „Collins Dictionary“ ja „Merriam-Webster“.

2.1. Aeg

Kuna romaani tegevus kestab üsna pika aja vältel ning selle keskmes on põlvkondadevahelised erinevused ning see, kuidas aastasadu kestnud eluviis ja kombed võivad ühe põlvkonna jooksul tundmatuseni muutuda, otsustasin esmalt keskenduda just sellistele fraseologismidele, mille keskmes on aeg või aja möödumine ning tegevuse korduvus.

1. „Meie laps peab juba **maast madalast** harjuma moodsate tööriistadega,“ kõneles ta uhkelt. (15)

„Our child ought to get used to modern tools **from the start**,“ he said proudly. (17)

„Unser Kind soll sich schon **von klein auf** an moderne Werkzeuge gewöhnen“, verkündete er stolz. (17)

Ingliskeelne *from the start* on parafraas ning seda ühendit saab kasutada ka siis, kui tegevus ei ole kestnud alates lapsepõlvest. Saksakeelne *von klein auf* on aga eestikeelse fraseologismi analoog, mis nii nagu eestikeelnegi viitab sellele, et tegevus on kestnud juba lapseeas saati.

2. Endistel aegadel olevat olnud täiesti loomulik, et laps juba **maast madalast** ussisõnad selgeks saab. (28)

In the old days, they say, it was quite natural for a child to learn the Snakish words. (31)

In früheren Zeiten muss es ganz natürlich gewesen sein, dass ein Kind schon **von klein auf** die Schlangensprache erlernte. (33)

Kuna kontekst on eelmise näitega sarnane, on saksakeelses tõlkes kasutatud sama analoogi. Ingliskeelses lauses on fraseologism hoopis välja jäetud. Väljajätu põhjuseks võib olla näiteks

sisulise korduse vältimine (*child* juba viitab sellele, et alustatakse lapseas), kuigi eelmises näites seda ei välditud. Seetõttu on eelmises lauses paremini säilinud nüanss, et millegagi alustatakse juba väga väikese lapsena. Teisalt oleks *from the start* võinud selles lauses tekitada segadust, kuna kui see juurde lisada, siis võib lugejale jääda mulje, et ussisõnade õppimist alustatakse nii-öelda nullist ([...] *learn the Snakish words from the start*).

3. Ta ei suutnud minu perekonnale kuidagi andestada, et me olime **omal ajal** metsast lahkunud, ning mind ja Salmet pidas ta kangekaelselt külalasteks. (19)

He could never forgive my family for **once** leaving the forest, and he stubbornly persisted in regarding me and Salme as villagers. (21)

Er konnte unserer Familie einfach nicht verzeihen, dass wir **seinerzeit** den Wald verlassen hatten, und mich und Salme hielt er stur für Dorfkinder. (22)

Ingliseelses tõlkes on parafraseeritud adverbiga *once*. Saksakeelne *seinerzeit* on analoog. Eestikeelset fraseologismi „omal ajal“ on kasutatud kokku seitsmel korral, kusjuures selle ingliskeelne vaste on peaaegu igas lauses erinev, seevastu saksakeelne on sama, mistõttu esitan järgnevad laused vaid eesti ja inglise keeles.

4. Ka Intsu nägemine tegi neile suurt rõõmu ja nad sisistasid oma hambutute suudega osavalt ussisõnu, pärides Intsult mitmete usside kohta, keda nad olid **omal ajal** tundnud. (41)

The sight of Ints gave them great pleasure, too, and they hissed Snakish words quite competently with their toothless mouths, asking Ints about some snakes they had known **in their time**. (45)

5. Isa, sa oled **omal ajal** palju reisinud ja palju näinud, aga nüüd oled sa vana ja mina mõistan uut maailma paremini. (292)

Father, **in your time** you've travelled a lot and seen a lot, but now you're old and I understand the new world better. (299)

Kahes eelnevas näites on tõlkija kasutanud ingliskeelset ekvivalenti *in one's time*. Kuigi eestikeelset fraseologismi „omal ajal“ ei kasutata otseselt kellegi nooruspõlvele viitamiseks, on tõlkija ära tabanud, et siin seda tehakse ja valinud ingliskeelse fraseologismi, mis seda hästi edasi annab.

6. Mul oli **omal ajal** karude hulgas palju sõpru, neid oli vahva tillist tõmmata. (215)

In my day I had many friends among the bears; they were good for leg pulling. (222)

Nii nagu eelmises kahes näites, on tõlkija aru saanud, et kõneleja räägib oma nooruspõlvest, kuid on valinud selle väljendamiseks analoogse fraseologismi.

7. Tavaliselt oli ta ikka vait: isegi siis, kui ta **omal ajal** minu ja Pärtliga mängis, olime ikka meie need, kes kõnelesid ja uusi mängu välja nuputasid [...] (208)

Usually she was pretty silent, especially **back when** she used to play with me and Pärtel; it was always we boys who talked and thought up new games [...] (215)

Kuigi ka selles lauses viidatakse kellegi lapsepõlves toimunule, on tõlkija otsustanud parafraseerida. Konteksti silmas pidades on valik õigustatud, kuna see, kellest räägitakse, on ikka veel noor, seega ei oleks *in one's day* ega *in one's time*, mida tõlkija on kasutanud eelmistes lausetes, konteksti sobinud.

8. Mina leiba ei kartnud, sest teadsin, et ema on seda **omal ajal** söönud ning temaga ei juhtunud midagi halba, ainult vastik maitse pidi sellel roal olema. (97)

I wasn't afraid of the bread, for I knew that Mother had eaten it **at one time** and nothing bad had happened to her. (102)

Siin on tõlkija otsustanud kasutada analoogi, mis viitab sellele, et tegevus on toimunud minevikus, kuid mitte ilmtingimata nooruspõlves.

9. Kuna ta ise oli **omal ajal** karu armastanud, oli ta ilmselt kindel, et et kes kord juba ühe pätsuga tuttavaks saab, see talle ka kaela langeb. (69)

From her own experiences with bears, she knew that once you get to know one, he will pounce on you. (74)

Tõlkija on otsustanud fraseologismi välja jätta, mistõttu ei anna tõlge edasi seda, et tegevus on toimunud nooruspõlves ega lase aimata ka seda, kui kauges minevikus tegevus toimunud on. Sellegipoolest ei ole fraseologismi väljajätt lause tähendusele suur kaotus, kuna „kogemused“ (*experiences*) juba viitavad sellele, et tegevus on toimunud. Peale selle ei oleks saanud

eelnevaid vasteid kasutada, kuna tõlkija on sõnastust muutnud ja parafraseerinud terve lause, mitte ainult fraseologismi ning eelnevad vasted ei oleks lausega sellisel kujul ühildunud.

„Fraseoloogiasõnaraamatu“ järgi tähendab „omal ajal“ ükskord, kunagi varem või hiljem, palju aja eest või palju aja pärast (Õim, 2000). Ingliskeelses tõlkes on seega mitmel juhul kasutatud kitsama tähendusega fraseologisme, mis viitavad eksplitsiitselt kellegi noorusajale, samas kui eesti- ja saksakeelsed fraseologismid viitavad siinses kontekstis ammu juhtunule, kuid mitte otseselt noorusele. Eestikeelne „omal ajal“ ja saksakeelne *seinerzeit* sarnanevad ka selle poolest, et mõlemat saab kasutada ka tulevikust rääkides, samas kui ingliskeelsed vasted on kasutatavad vaid minevikulises kontekstis. DWDSi järgi on tulevikule viitav *seinerzeit* aga vananenud.

10. Arvati, et huntide seljas ratsutamine ja tihnikus võitlemine on **ajast ja arust** ning ükski moodne sõjavägi nii ei võitle. (49)

They thought that riding on wolves and fighting in the thickets was **outmoded and senseless**, and that no modern army fights like that. (52)

Man glaubte, es sei **altmodisch** auf Wölfen zu reiten und im Unterholz zu kämpfen, kein einziges modernes Kriegsheer würde nich so kämpfen. (60)

Mõlemad tõlkijad on otsustanud fraseologismi parafraseerida. Eestikeelne fraseologism „ajast ja arust“ tähendab, et miski on iganenud, kuid ingliskeelne lause väljendab ka seda, et miski on rumal, arulage või mõttetu. Tõenäoliselt on tõlkija lasknud end mõjutada fraseologismi teisest poolest ja on tõlgendanud seda kui „arutu“.

11. Ja me tõepoolest põgenesime tookord koos emaga ning ma kavatsesin põgeneda **ikka ja alati**, kui Tambet kuskil silmapiirile kerkib. (81)

And that time we really did flee, my mother and I, and I intended to leave **anytime** Tambet turned up somewhere on the horizon. (85)

Damals waren Mutter und ich wirklich geflohen, und ich nahm mir vor, **auf immer und ewig** zu fliehen, wenn Tambet irgendwo am Horizont auftauchte. (100)

Inglise keeles on kasutatud parafraasi adverbi näol. Saksa keeles seevastu on leitud analoogne fraseologism.

12. Ikka ja jälle panin ma aerud käest ning siis me suplesime ja kallistasime ning sõime külma põdraliha. (220)

Time and again I rested the oars and then we bathed and cuddled and ate cold venison. (227)

Immer wieder legte ich die Ruder aus der Hand, und dann badeten wir und liebkosten einander und aßen kaltes Elchfleisch. (271)

Mõlemad tõlkijad on kasutanud analoogseid fraseologisme, mis väljendavad tegevuse kordumist.

13. Aga ükskord see **tund lööb**, mina tean seda päris kindlasti. (5)

But one day that **hour will strike**. I know that quite certainly. (7)

Aber eines Tages **schlägt** ihnen **die Stunde**, da bin ich mir ganz sicher. (5)

Ingliseelses tõlkes on kasutatud sõnasõnalist tõlget, et väljendada mingi hetke saabumist. Siinkohal on oluline märkida, et eestikeelses fraseologismil on kaks tähendust: 1. suremise aeg on käes; 2. mingi aeg on käes, millekski sobiv hetk on tulnud (FS 2000 *sub* tund). Selles lauses on püsiväljendit kasutatud pigem teises tähenduses, millele viitab eestikeelne „see“. Saksakeelses tõlkes kasutatav fraseologism tähendab aga esimest. Lausele eelnev kontekst räägib sellest, kuidas ükskord ka kõik putukad välja surevad (vt näidet 24, kus sama fraseologismi on kasutatud esimeses tähenduses), ja kuigi jutustaja seda hetke ise ei näe, siis see saabub kindlasti.

2.2. Hirm

Nagu eespool kirjeldatud, käsitleb romaan aastasadu kestnud elukommente hülgamist millegi uue ja võõra nimel ning väheks jäänud metsaelanike võitlust selle vastu. Seega tuleb hirmuemotsioon selles üsna tihti ette. Inimese vaimseid omadusi (psüühikat) iseloomustavaid

fraseologisme ei ole eesti keeles väga palju (A. Õim, K. Õim 2019: 6), kuid selles raamatus on need üsna olulisel kohal. Kuna hirmu väljendavaid fraseologisme oli neist kõige rohkem, valisin analüüsimiseks just need.

14. See ajab neile veelgi suurema hirmu peale, [...] (5)

This **drives** them **into** even greater **terror**. (7)

Das **macht** ihnen richtig **Angst**, [...] (5)

Ingliskeelse lause puhul näib, et tõlkija on otsustanud omavahel ühendada kaks ingliskeelset fraseologismi: *drive one into a corner*, mis tähendab kellegi sundimist väga ebaseadlikusse ja raskesse olukorda, kust tal ei ole pääsu, ja *strike terror into one*, mis tähendab kellegi hirmutamist, mille tulemusel on moodustunud ümberkujundatud fraseologism *drive one into terror*, mis on sarnane eestikeelsele püsiväljendile, kuid piisavalt lähedane levinud ingliskeelsetele väljenditele, et lugeja sellest aru saaks. Samas ei saa välistada, et tõlkijat on mõjutanud eestikeelse fraseologismi tegusõna otsene tähendus (ajama – *drive*). Saksakeelses lauses on kasutatud analoogi, mille tähendus vastab eestikeelsele.

15. Ettepanek tundus ülimalt ohtlik, juba paljalt sellele mõtlemine pani südame taguma. (21)

The suggestion seemed extremely dangerous; the very thought of it **made** my **heart race**. (24)

Der Vorschlag kam mir äußerst riskant vor, allein schon der Gedanke daran **bereitete** mir **Herzklopfen**. (25)

Mõlemas tõlkes on kasutatud fraseoloogilist analoogi. Eesti- ja ingliskeelsed fraseologismid on peaaegu ekvivalentsed, erinedes vaid tegusõna poolest: kui eesti ja saksa keeles väljendatakse hirmu südame rütmilise ja kiire tuksumise näol, siis ingliskeelset tegusõna kasutatakse peamiselt kiiruse väljendamiseks.

16. Astusime paar sammu ja peatusime kõheldes, ma vaatasin Pärtlile otsa ja nägin, et sõber on näost valge nagu pilv. (21)

I looked at Pärtel and saw that my friend's face was **as white as a sheet**. (24)

Wir gingen ein paar Schritte weiter und hielten zögernd an. Ich schaute Pärtel an und sah, dass mein Freund **kreidebleich** war. (25)

Nagu peatüki alguses mainitud, lisasin korpusesse ka selliseid fraseologisme, mida sõnaraamatutest sellisel kujul ei leia: „näost valge nagu pilv“ on üks sellistest, mille lisasin eesti keele fraseologismide paindlikkuse tõttu, kuna fraasiga „näost valge nagu...“ on eesti keeles moodustatud mitmeid fraseologisme. Levinud võrdlusalused eesti keeles on lubi, lubjapintsel või lubjatud sein, kasetoht, piim ja kriit, kuid on ka vähem levinuid nagu naat, naeris või niisk. Tegu võib olla autori omaloominguga.

Ingliskeelses tõlkes on kasutatud analoogi, kus pilve asemel on võrdlusalus lina või paberileht. Saksakeelses tõlkes on samuti kasutatud analoogi, kuid selles on võrdlusaluseks kriit. Valget nägu on hirmu tähistamiseks kasutatud veel kahel juhul.

17. Nägin, et **näost valge** Pärtel jookseb mu kõrval, veidi maad eespool roomab Ints, [...] (98)

I saw Pärtel, **white in the face**, running beside me, with Ints crawling a little way ahead, [...] (104)

Ich sah, wie der **kreidebleiche** Pärtel neben mir lief, ein wenig voraus kroch Ints, [...] (123)

Inglise keeles võib olla tegemist nii sõnasõnalise tõlke kui ka ümberkujundamisega. Nii nagu eesti keeles, seostub ka inglise keeles valge värv hirmuga, kuid enamasti kasutatakse selle väljendamiseks adjektiivivi *white-faced* või püsiväljendeid *white as a sheet* ja *white as a ghost*. Samas on inglise keeles mitmeid fraseologisme kujul [värv] *in the face*, näiteks *blue in the face*, mida kasutatakse, kui keegi kõvasti pingutab, et midagi teha, või *red in the face*, mida kasutatakse enamasti häbitunde väljendamiseks. Seetõttu on võimalik, et tõlkija on püsiväljendi teadlikult ümber kujundanud, liites omavahel levinud fraseologismi vormi ja värvi, mis sümboliseerib hirmu. Saksa keelde tõlkija on siin lauses jäänud sama lahenduse juurde, mis eelmises näites (analoog).

18. „Laps, see, mida sa räägid, on hirmus patt!“ ütles Johannes **näost valgeks** minnes. (294)

„Child, what you’re saying is a terrible sin!“ said Johannes, **his face turning white**. (301)

„Kind, was du da redest, ist eine schreckliche Sünde!“, sagte Johannes und **wurde ganz blass**. (358)

Mõlemad tõlkijad on otsustanud parafraaseerimise kasuks, mis sobib selles kontekstis paremini, kui eelmised lahendused, kuna lause väljendab aktiivset tegevust (värvi kadumist näost), samas kui eelmises kahes näites oli fraseologism omadussõnaline.

19. [...] – kui kole kujutelm, **toob kananaha ihule**. (185)

What a ghastly thought; it **gives you gooseflesh!** (191)

[...] – was für eine grausige Vorstellung, da **bekommt** man geradezu **eine Gänsehaut!** (227)

Mõlemal juhul on kasutatud analoogset fraseologismi, kusjuures saksa- ja ingliskeelne fraseologism on kujundi poolest sarnased.

20. Raudmehed **kartsid** peagi metsa **nagu tuld**, sest nad teadsid, et seal varitseb surm. (50)

The iron men **feared** the forest **like fire**, for they knew that death lay in wait there. (53)

Die Eisenmänner **fürchteten** den Wald bald so sehr **wie das Feuer**, denn sie wussten, dass dort der Tod lauerte. (61)

21. Ma olin oma onuga täiesti päri, sest ausalt öeldes, pärast seda, mis öösel järve kaldal juhtus, **kartsin** ma Ülgast **nagu tuld**. (78)

I agreed completely with my uncle, not least because after what happened on the lakeshore that night I **feared** Ülgas **like fire**. (82)

Ich war mit meinem Onkel völlig einer Meinung, denn ehrlich gesagt, nach dem, was sich in der Nacht am Seeufer zugetragen hatte, **fürchtete** ich mich vor Ülgas **wie vor dem Feuer**. (97)

Mõlemad tõlkijad on eestikeelset fraseologismi „kartma nagu tuld“ tõlkinud sõna-sõnalt, mis fraseologismi läbipaistvuse tõttu töötab tõlkes hästi.

22. [...] üksnes hirm rõõmupuhangu ees, mis minu voodist väljumisele pidi järgnema, hoidis mind veel paar päeva tagasi, kuid siis **võtsin südame rindu**. (278)

[...] only the fear of the burst of joy that would follow my getting out of bed kept me back a couple more days, but then I **took courage**. (286)

[...] lediglich die Angst vor dem Freudenausbruch, den mein Verlassen des Bettes unweigerlich nach sich ziehen würde, hielt mich noch ein paar Tage zurück, aber dann **fasste ich mir ein Herz**. (339)

Inglise keelde tõlkija on kasutanud fraasi *take courage*, mida sõnaraamatu Lexico (*sub take courage*) järgi kasutatakse käskivas kõneviisis kellegi toetamiseks või julgustamiseks. On võimalik, et tõlkija on teadlikult lühendanud fraseologismi *take courage in both hands*, mis on eestikeelse fraseologismi analoog, ja sellisel juhul on tõlkeviis ümberkujundamine. Saksa keeles on kasutatud analoogi, milles sarnaselt eestikeelsega on kasutatud kujundina südant.

23. Võtsime südame rindu ja läksime tuppa. (23)

Our **hearts were in our throats** as we went inside. (26)

Wir **fassten uns ein Herz** und gingen hinein. (27)

Saksakeelses tõlkes on kasutatud sama analoogi, mida eelmises näites, kuid ingliskeelne lahendus on erinev ja ei vasta täpselt eestikeelse fraseologismi tähendusele. „Collins Dictionary“ (*sub heart in throat*) järgi tähendab ingliskeelne *one's heart is in one's throat*, et keegi on ärevil või kardab. Selle eestikeelsed vasted on muu hulgas näiteks “süda on saapasääres” või „hirm on naha vahel“. Seetõttu ei ole autori mõte tõlkes täielikult säilinud: lugejale saab selgeks, et keegi kardab, kuid mitte see, et hirmust üle saadi. Sellegipoolest saab järeldada, et kõigis kolmes keeles seostub hirm südamegevusega (süda töötab kiiresti) ning eesti ja saksa keeles väljendatakse ka hirmust üle saamist ja enda kokku võtmist südame kaudu.

2.3. Surm

Nii nagu aeg, on ka surm üks romaani keskne teema, seega on surmateemalisi ja sellest pääsemisega seotud fraseologisme romaanis väga palju. Samuti on surm universaalne, mistõttu on huvitav teada saada, kuidas sellega seonduvat teistes keeltes väljendatakse.

24. Küll lööb ka sitikate tund! (5)

The **bell will toll** even **for** the dung beetles! (7)

Auch den Insekten **wird** noch **die Stunde schlagen**. (5)

Inglise keeles on kasutatud analoogset fraseologismi, milles lööb kell, samas kui saksa keeles on kasutatud ekvivalenti.

25. [...], kuidas madu oli teda nõelanud, kuidas tema jalg oli üles paistetunud ning kuidas ta oli mõelnud, et nüüd **on käes** tema **viimane tunnike**. (165)

[...] how a snake had stung her, how her leg had swollen, and how she thought her **last hour had come**. (171)

[...], wie sie von einer Schlange gebissen worden war und wie sie schon dachte, dass **ihr letztes Stündlein geschlagen hätte**. (205)

Kuna ingliskeelsest sõnast *hour* ei saa moodustada deminutiivvormi ning „viimane tunnike“ ja „viimane tund“ on sama fraseologismi kaks varianti, milles deminutiivi lisamine tähendust ei muuda, siis arvan ingliskeelse fraseologismi ekvivalentide hulka. Ka Baker väidab, et tõlkija ei saa edasi anda iga sõna igat nüanssi (Baker 1992: 26). Kuigi saksakeelses fraseologismis on teine verb (*schlagen* – lööma), pean ka seda ekvivalendiks, kuna „viimane tunnike on käes/löönud/tulnud“ on eestikeelse fraseologismi samatähenduslikud variandid, milles tegusõna ei muuda tähendust ja mille saksakeelne vaste kattub täielikult sama eestikeelse püsiväljendi rööpvariandiga „tunnike on löönud“.

26. Mitte millestki hoolimata ründas siil madu ja oleks talle ilmselt ka **otsa peale teinud**, kui ma poleks teda tubli jalahoobiga võssa virutanud. (34)

Paying no heed to the hissing, the hedgehog had attacked the snake, and probably would have **finished him off** if I hadn't given it a good kick into the bushes. (47)

Ohne sich um etwas zu scheren, griff der Igel die Schlange an und hätte sie offenbar auch **abgemurkst**, wenn ich ihn nicht mit einem anständigen Fußtritt ins Gebüsch katapultiert hätte. (41)

Mõlemad tõlkijad on kasutanud analoogseid fraseologisme, mis annavad eestikeelse fraseologismi sisu edasi.

27. Me suunasime põdrad ja kitsed tihnikusse, kus ise varitsesime, ja **tegime** raudmeestele kiirelt **otsa peale**. (346)

We would direct the deer and goats into a thicket, where we would lie in wait. And then we would **make a quick end to** the iron men. (350)

Dann leiteten wir die Elche und Rehe ins dichte Unterholz, wo wir lauerten und mit den Eisenmännern **kurzen Prozess machten**. (420)

Kuigi kontekst on sama, mis eelmises näites, on tõlkijad kasutanud teistsuguseid fraseologisme. Saksakeelses lauses on kasutatud analoogi, mis ilmestab hästi kiireloomulisust, mida eesti keeles edasi tahetakse anda. Ingliseelses lauses näib olevat kombineeritud kaks fraseologismi: *make an end of* ja *put an end to*. Püüdsin leida usaldusväärseid allikaid, kus oleks seda fraseologismi kasutatud lauses esineval kujul, kuid otsing ei kandnud vilja, mistõttu kahtlustan, et fraseologismid on kombineeritud ekslikult. Seetõttu ei saa ma seda lahendust ühegi tõlkeviisi hulka arvata. Õige kaassõna korral oleks tõlkeviis olnud fraseoloogiline analoogia.

28. Ma ei hakanud teda hammustama, mõtlesin, et **teen** enne mehe **vagaseks**, aga siis tundsin korraga omaenda vere lõhna. (211)

I didn't try to bite her. I thought I'd **bump** the man **off** first, but then suddenly I got a whiff of my own blood. (218)

Ich habe sie noch nicht gebissen, ich dachte, ich **stelle** erstmal den Mann **kalt**, aber dann vernahm ich plötzlich den Duft meines eigenen Bluts. (259)

Ingliskeelses tõlkes on kasutatud analoogi. Saksakeelses tõlkes on kasutatud fraseologismi, millel on mitu teist tähendust. „Redensarten-Indexi“ (*sub* kaltstellen) järgi tähendab see hoopis „kellelki mõjuvõimu või juhtivat positsiooni ära võtma“. Sama tähenduse annavad ka DWDS ja Schemanni „Deutsche Idiomatik: die deutschen Redewendungen im Kontext“. Tõenäoliselt on tõlkija tahtnud kasutada verbi *kaltmachen* (külmaks tegema).

„Vagaseks tegema“ esineb veel kolmes sarnase kontekstiga lauses. Kuna ingliskeelses tõlkes on järgneva kahe näite puhul kasutatud sama fraseologismi, mida eelmises näites, jätan need siit välja ning esitan vaid eesti- ja saksakeelsed laused.

29. Ma tegin nad kõik vagaseks. (212)

Ich habe mit ihnen allen **kurzen Prozess gemacht.** (260)

30. [...], mina aga olin pettunud, et mul ei õnnestunud vanameest vagaseks teha, ja proovisin teda veel kord noaga lüüa. (248)

[...] Ich aber war enttäuscht, dass es mir nicht gelungen war, den Alten **abzumurksen** und versuchte ihn noch einmal mit dem Messer zu treffen. (304)

Kuna „vagaseks tegema“ ja „otsa peale tegema“ on samatähenduslikud ning *kurzen Prozess machen* ja *jemanden abmurksen* on viimase analoogid, on mõlemad ka nendes näidetes oleva eestikeelse fraseologismi analoogid.

31. Mul ei ole enam palju konte vaja, aga paar raudmeest tuleb küll veel kindla peale vagaseks teha. (242)

I don't need many more bones, but a couple of iron men will come in handy, to be on the safe side. (249)

Ich brauche nicht mehr viele Knochen, aber ein paar Eisenmänner muss ich schon noch **kaltmachen.** (297)

Saksakeelses lauses on kasutatud analoogi, mis otsetõlkes vastab eestikeelsele fraseologismile „külmaks tegema“. Ingliskeelses tõlkes on kasutatud kaht fraseologismi: *to come in handy* ja *to be on the safe side*, mistõttu on lause tähendus muutunud. Sellisel kujul tähendab see: „Mul ei ole enam palju konte vaja, aga kindluse mõttes kulub veel paar raudmeest ära.“ Eestikeelne

lause väljendab seda, et konte on kindlasti vaja, ingliskeelne lause seevastu, et need hangitakse igaks juhuks. Kui tõlkija oleks piirdunud fraseologismiga *to come in handy*, oleks lause tähendus eestikeelsele rohkem sarnanenud: „Mul ei ole enam palju konte vaja, aga paar raudmeest kulub ära.“ Kuna lause tähendus tervikuna on niivõrd erinev, ei saa ma siinset lahendust lugeda ühegi tõlkeviisi hulka.

32. Keegi ei aidanud neid ja kui me oleksime tahtnud, võinuksime nad kõik **maha nottida**. (345)

Nobody helped them and if we had wanted to, we could have **bludgeoned** them all **to death**. (349)

Niemand half ihnen und wenn wir gewollt hätten, hätten wir sie alle **niedermetzeln** können. (418)

Ingliskeelses tõlkes on fraseologismi parafraseeritud. Tasub aga märkida, et tegusõna *bludgeon* viitab sellele, et kedagi lüüakse mitu korda (*Lexico sub bludgeon*) ning seda lisatähendust eestikeelsel püsiväljendil ei ole. Saksakeelses tõlkes on kasutatud ekvivalenti.

33. Võib vaid kujutleda, mida me oleksime võinud saavutada, kui kõik mehed Meeme kombel metsas ussisõnade ja huntide abil võõramaalasi oleks **maha nottinud**, selle asemel, et edeval kombel avalikku lahingusse ratsutada. (50)

You can only imagine what we could have achieved if all men had acted like Meeme and **slaughtered** the foreigners in the forest with the aid of Snakish words and wolves, instead of riding onto the open battlefield. (53)

Man kann sich ausmalen, was wir hätten erreichen können, wenn alle Männer wie Meeme mit Hilfe von Schlangenworten und Wölfen die Fremdländer **niedergemetzelt** hätten, anstatt auf eitle Weise in eine offene Schlacht zu reiten. (61)

Saksakeelses tõlkes on kasutatud sama ekvivalenti, mida eelmises näites. Inglise keeles on seekord valitud parafraseerimiseks üldisem tegusõna *slaughter* (suurt hulka inimesi tapma).

34. Me roomame mööda metsa ja otsime vaiguste kõrvadega hunte, et neile **lõpp peale teha**. (257)

We're crawling through the forest looking for the wolves with the silenced ears, to **finish** them **off**. (265)

Wir kriechen durch den Wald und suchen Wölfe mit verharzten Ohren, um sie zu **erledigen**. (315)

Ingliskeelses lauses on kasutatud analoogi, mis on kujundi poolest eestikeelsele väga sarnane, kuna mõlemad viitavad kellegi lõpule. Ka saksakeelses on kasutatud analoogi, mida sarnaselt ingliskeelsega saab kasutada ka teises tähenduses „midagi korda ajama või lõpetama“.

35. Kõigepealt hammustasin mina seda hunti puusast, nii et ta ei suutnud enam liigutada, ja siis **tegid** pisikesed talle **lõpu peale**. (257)

First of all I bit the wolf in the hip, so it could no longer move, and then the little ones **finished it off**. (265)

Zunächst habe ich diesem Wolf in die Hüfte gebissen, so dass er sich nicht mehr bewegen konnte, und dann haben die Kleinen den Rest **erledigt**. (315)

Mõlemad tõlkijad on jäänud samade vastete juurde, mis eelmises näites. Huvitav on aga see, et saksakeelses tõlkes on fraseologismi kasutatud pigem selle teises tähenduses (vt näite 34 selgitust), mis tõlkes oleks „...ja siis ajasid pisikesed ülejäänud korda.“

36. Enam polnud kedagi, ainult murtud selgrooga Ints minu kõrval, kahtlemata **tehakse** temalegi kohe **lõpp peale**. (330)

There was no one left, only Ints with her broken back; no doubt they were about to **make an end of** her as well. (335)

Niemand war mehr da, nur die mit einem gebrochenen Rückgrat neben mir liegende Ints, die zweifellos auch gleich **abgemurkst** wurde. (401)

Mõlemad tõlkijad on kasutanud analoogseid fraseologisme. Ingliskeelses lauses kasutanud analoog on sarnane 27. näites kasutatud fraasiga *make an end to*, mida kahtlustasin olevat trükiviga, kuna sõnaraamatutes esineb vaid *make an end of* või *put an end to*.

37. Meid kardeti, sest mitte keegi polnud neist randadest **eluga pääsenud**. (9)

We were feared, because no one **got out alive** from that coast. (11)

Man hatte Angst vor uns, niemand war **lebendig** von unseren Ufern **zurückgekehrt**, aber man wusste, dass wir reich waren, und so war die Gier stärker als die Angst. (11)

Saksakeelses lauses on kasutatud parafraasi. Ingliseelses on seevastu kasutatud fraseologismi *get out*, millele on lisatud omadussõna *alive*. Tõlkija on seega levinud ingliskeelse püsiühendi ümber kujundanud, lisades sellele täpsustava omadussõna, mille tulemusel on moodustunud fraas, mis on arusaadav ingliskeelsele lugejale, kuid mis on samas originaalilähedane. Kusjuures lause tähendus ei oleks muutunud, kui tõlkija oleks omadussõna välja jätnud.

38. Peale minu isa ei **pääsenud** sealt väljalt keegi **eluga** ja tedagi päästsid üksnes mürgihambad, [...] (49)

Apart from my father, no one **came off** that field **alive**, and he was saved only by his fangs, [...] (52)

Bis auf meinen Vater ist keiner **mit dem Leben davon gekommen**, und auch er wurde nur dank seiner Giftzähne gerettet, [...] (60)

Ingliskeelse lause tõlkeviis on sama, mis eelmises näites, kuid oluline on siinkohal märkida, et *come off* ei tähenda kuskilt põgenemist või pääsemist nii nagu *get out*, pigem tähendab see „millestki füüsiliselt eemalduma“, „kuskilt ära minema“. Ka selle lause tähendus ei oleks muutunud, kui tõlkija oleks omadussõna välja jätnud, kuid seda ainult konteksti tõttu. Kui ingliskeelne lause koosneks vaid selle esimesest poolest (kuni komani) ega sisaldaks omadussõna *alive*, tähendaks see lause, et teised jäid väljale, kuid isa tuli ära. Lisades omadussõna *alive* on selge, et kõik teised peale isa said surma. Saksakeelses lauses on kasutatud ekvivalentset fraseologismi.

39. [...] ja ehkki ma kuulsin selja taga ikka veel Johannese kisa, taipasin, et me kõik oleme **eluga pääsenud**. (98)

[...], and although I could hear Johannes's shouting behind me, I realized that we'd all **escaped alive**. (104)

[...], und obwohl ich hinter mir immer noch Johannes' Geschrei hörte, drang zu mir durch, dass wir alle **mit dem Leben davon gekommen** waren. (123)

Ingliskeelses tõlkes on parafraaseeritud ning saksakeelses on kasutatud sama ekvivalenti, mida eelmises näites.

40. Igal juhul päästis hiietark Ülgas tahtmatult Hiie elu, sest kui tüdruku piinamine oleks jätkunud, **andnuks** laps kindla peale **otsad**. (40)

In any case Ülgas the Sage inadvertently saved Hiie's life, because if the torture of the girl had continued, she would have **given up the ghost**. (43)

Jedenfalls rettete der Waldweise Ülgas auf diese Weise ungewollt Hiie das Leben, denn wenn die Folter des Mädchens fortgedauert hätte, hätte das Kind bestimmt bald **den Löffel abgegeben**. (49)

Mõlemad tõlkijad on kasutanud analoogset fraseologismi. Saksakeelne fraseologism sarnaneb kujundi poolest eestikeelse püsiväljendiga „lusikat nurka viskama“. Kolme fraseologismi ühendab sama kontseptuaalne metafoor, milles surm tähendab millegi ära andmist.

41. Oli ju näha, et tal **rippus hing** veel ainult **niidiga kaelas**. (190)

You could see that her life was only **hanging by a thread**. (197)

Es war ja zu sehen, dass ihr die Seele nur noch **mit einem dünnen Faden** um den Hals **hing**. (234)

Inglise keeles on kasutatud analoogi. Huvitav on aga see, et kui eesti keeles on fraseologism „hing ripub niidiga kaelas“ lahutamatu tervik, siis ingliskeelset vastet *hanging by a thread* saab kasutada ka kontekstis, mis ei kirjelda kellegi peatset surma. Eesti keeles vastab sellele kõige paremini „juuksekarva otsas rippuma“. Sõna *life* asemel saaks seega kasutada peaaegu ükskõik mida, sest see ei kuulu ingliskeelse fraseologismiga kokku.

Tavaliselt öeldakse saksa keeles *an einem dünnen Faden hängen*, mis on kasutatav ükskõik millise subjektiga nagu ingliskeelne fraseologism *hanging by a thread*. Tõlkes on seega kaassõna muutunud, sest tõlkija on otsustanud levinud saksakeelse fraseologismi ümber kujundada, lähendades seda eestikeelsele. Samuti on tõlkija saksakeelsesesse lausesse jätnud kaela kujundi. Selle väljajätt ingliskeelsest tõlkest on õigustatud, kuna „kaela ümber/kaelas“ ei kasutata inglise keeles piltlikult nii nagu eesti ja saksa keeles.

42. Mulle oli kohe selge, et selle looma **elupäevad on loetud**. (189)

It was immediately clear to me that this beast's **days were numbered**. (196)

Mir war sofort klar, dass **die Tage** dieses Tiers **gezählt waren**. (233)

Eestikeelset fraseologismi saab kasutada kahel kujul: „elupäevad on loetud“ või „päevad on loetud“. Kuigi mõlemas tõlkes kasutatud püsiväljendi vorm sarnaneb viimasega täielikult, liigitaksin mõlemad siiski ekvivalentide hulka, kuna inglise *day* ja saksa *Tag* võib tõlkida nii „päevaks“ kui ka „elupäevaks“.

43. Sinul **on** võib-olla tõesti tervis kehv ja **surm silme ees**, kui selle lõputu rögistamise järgi otsustada. (263)

For you it might be fine to be weak and **facing death**, if you decide to carry on that endless wheezing. (271)

Deine Gesundheit ist vielleicht nicht mehr die beste und **der Tod steht dir vor Augen**, wie man aus diesem endlosen Röcheln schließen kann. (322)

Ingliskeelses tõlkes on fraseologism parafraseeritud. Kuigi saksakeelses tõlkes kasutatud erinevat verbi (*stehen* – seisma), arvan selle ekvivalentide hulka samal põhjusel, mida selgitasin 25. näites: eesti keeles saab öelda kas „surm on silme ees“ või „surm seisab silme ees“ ning verbi muutmine ei muuda praegusel juhul selle püsiväljendi tähendust.

44. Ma arvan, et hoopis hunt oleks see, kes sinu vanaisa nähes katsuks puu otsa ronimisega **oma nahka päästa**. (256)

I think the wolf would be the one who'd try to **save his skin** by climbing a tree if he saw your grandfather. (264)

Ich glaube, es wäre eher der Wolf, der beim Anblick deines Großvaters versuchen würde, auf den Baum zu klettern, um **seine Haut zu retten**. (313)

Mõlemad tõlkijad on kasutanud ekvivalente, mis kattuvad vormilt ja sisult täielikult eestikeelsega.

45. Ussisõnade abil sundis ta oravad, jänesed ja nirgid kuulekaks ning **keeras** neil siis **kaela kahekorra**. (152)

With the aid of Snakish words he forced squirrels, hares, and weasels to submit to him, and he would kill them by **twisting their necks twice**. (158)

Mit Hilfe der Schlangenworte machte er sich Eichhörnchen, Hasen und Wiesel hörig und **drehte** ihnen dann **den Hals um**. (188)

Ingliseelses tõlkes on kasutatud sõnasõnalist tõlget, mis annab lugejale teistsuguse kujutluspildi, justkui oleks kellegi kaela tõesti kaks korda keeratud. Eestikeelne püsiväljend „kaela kahekorra keerama“ tähendab „kedagi maha lööma või hävitama“ (FS 2000 *sub* kahekorra) ning kuigi siia konteksti see sobib, siis kaela murdmist ei tohiks selle väljendi puhul alati sõna-sõnalt võtta. Saksa keelde tõlkija on kasutanud fraseoloogilist analoogi.

46. Ma ei viitsinud neid tapatalguid enam vaadata – polnud kahtlust, et kui tüdrukud varsti tagasi ei tule, **teevad** hundid **puhta töö**. (280)

I didn't care to look at this massacre any longer; there was no doubt that if the girls didn't come back soon the wolves would **polish them off**. (288)

Ich hatte keine Lust mehr, mir dieses Blutbad weiter anzuschauen – es bestand kein Zweifel daran, dass die Wölfe **ganze Arbeit leisten würden**, wenn die Mädchen bald nicht erschienen. (341)

Mõlemas tõlkes on kasutatud analoogseid fraseologisme. Eestikeelne „puhast tööd tegema“ tähendab „kõike jäägitult hävitama“, peamiselt söömise või varastamise kontekstis (FS 2000 *sub* puhast tööd tegema). Kasutusvõimaluste poolest on saksa fraseologism laiem ja üldisem (midagi lõpule viima või täielikult korda ajama). Ingliseelset kasutatakse samuti tihti söömise kontekstis, kuid saab kasutada ka tähenduses „tööd lõpule viima“.

2.4. Vägivald

Siinses alapeatükis esitan fraseologismid, mis väljendavad mingil moel vägivalda, kellelegi liiga tegevaid, hingelist või füüsilist valu põhjustavaid tegusid. Eraldiseisvalt ei tähenda siin näidetena toodud fraseologismid kellegi surma, mistõttu esitan need eelmisest alapeatükist eraldi.

47. Aga siis, noore ja õpihimulisena, ei pööranud ma putukatele mingit tähelepanu ja lõin nad lihtsalt maha, kui nad mulle **kallale kippusid**. (33)

But then, young and eager to learn, I didn't pay any attention to insects and I simply swatted them when they **attacked** me. (36)

Aber damals, jung und wissbegierig wie ich war, schenkte ich den Insekten keine Beachtung und schlug sie einfach platt, wenn sie mir **lästig wurden**. (40)

Mõlemad tõlkijad on parafraseerinud. Inglisekeelne lause on originaalilähedasem (*attack* – ründama), samas kui saksakeelset lauset on pehmendatud (*lästig werden* – tüütuks muutuma).

48. Kui me hakkaksime mässama ja rüütlihärradele **kallale kippuma**, siis me ju ainult kinnitaksime nende arvamust, [...] (371)

If we started to rebel and **attack** the knightly lords, we would only be confirming their opinion [...] (375)

Wenn wir in Aufruhr geraten wären und die Herren Ritter **angegriffen** hätten, dann hätten wir nur ihre Meinung bekräftigt, [...] (450)

Inglise keelde tõlkija on parafraseerinud sama verbiga, mis eelmises näites. Ka saksakeelses tõlkes on parafraseeritud, kuid konteksti tõttu ei ole enam samasugune pehmendamine võimalik.

49. Me ei tohi sellise asja peale mõeldagi, et neile **kallale kippuda**. See on nõdrameelse sonimine. (299)

Attacking them would be insane. (306)

Wir dürfen nicht einmal daran denken, sie **anzugreifen**. So etwas faselt nur ein Schwachsinniger. (364)

Mõlemas tõlkes on püsiväljendi parafraseerimiseks kasutatud sama verbe, mida eelmises näites, kuid ingliskeelses tõlkes on kahest lausest tehtud üks ja suurem osa öeldust välja jäetud. Seetõttu ei saa tõlke lugeja teada, et kõneleja kartis ja rüütlite ründamine on nii suur tabu, et ainuüksi sellele mõtlemine on patt.

50. Meie mehed läksid vapralt raudmeestega võitlema, kuid **löödi pihuks ja põrmuks**. (30)

Our men went out bravely to fight with the iron men, but they were **smashed to smithereens**. (33)

Unsere Männer zogen tapfer gegen die Eisenmänner zu Felde, wurden aber **kurz und klein geschlagen**. (36)

Mõlemad tõlkijad on kasutanud fraseoloogilisi analooge. Huvitav on see, et ingliskeelne sarnaneb lekseemide poolest eestikeelsega rohkem (*smithereens* – väikesed tükid, põrm), samas kui saksakeelne sarnaneb pigem vormilt. Ka kõigi kolme püsiväljendi tegusõnad sarnanevad oma tähendustelt.

51. Kui me kõik oleksime säärasteks jäänud, ei oleks raudmehed ilmapealgi suutnud meie maale pesa ehitada – neile oleks **kõrri karatud** ja nad kontideni paljaks näritud! (31)

If we had all stayed like that, the iron men wouldn't have stood a chance of building a nest in our land; they would have had **their throats cut** and been gnawed to the bone. (34)

Wenn wie alle so wie er geblieben wären, wäre es den Eisenmännern nie und nimmer gelungen, in unserem Land einen Fuß auf die Erde zu bekommen – man wäre ihnen **an die Gurgel gegangen** und hätte sie bis auf die Knochen abgenagt! (37)

Saksakeelses tõlkes on kasutatud fraseoloogilist analoogi, mis on eestikeelse püsiväljendiga väga sarnane, sisaldades samuti kõri kujundit. Seevastu ingliskeelne vaste *cut one's throat* ei vasta tähenduselt eestikeelsele fraseologismile. Otse tõlkides tähendab see „kellegi kõri läbi lõikama“, mis on tunduvalt tugevama tähendusega. Piltlikult tähendab see „kedagi laostama“, mis siia konteksti ei sobi. Seetõttu näib, et tõlkija on pigem parafraseerinud, kuid tunduvalt võimendanud lähtetekstis öeldut.

52. Vaevalt muidugi, et ema mulle mingit suurt **kurja** lubaks **teha**, kuid häbi oleks ikkagi. (87)

My mother would of course hardly be likely to **do** me much **harm**, but I would feel so ashamed. (92)

Mutter ließe wohl kaum zu, dass man **mir was antun** würde, aber eine große Schande wäre es in jedem Fall gewesen. (108)

Nii inglise- kui ka saksakeelses lauses on kasutatud parafraasi. Inglise keeles on aga kogu lause tähendus muutunud: tõlkes väljendatakse võimalust, et ema ise teeb liiga, kuid lähtetekst väljendab just vastupidist: ema pigem kaitseb ega lase teha.

53. Kõnelda sellest, kas inimene suudaks ussile **liiga teha**, tundus sama mõttetu kui arutleda, kas tammepuu võib rünnata kaske. (99)

To talk of whether a human could **do harm** to a snake seemed just as senseless as discussing whether an oak could attack a birch. (105)

Darüber zu sprechen, ob der Mensch einer Schlange **etwas zuleide tun** könne, schien ebenso sinnlos zu sein wie zu erörtern, ob eine Eiche eine Birke angreifen könne. (124)

Sarnaselt eelmise näitega on mõlemas lauses parafraseeritud.

54. Ma küsisin, mis tal viga on, et ta sedasi heast peast mulle **turja kargab**, aga tema ei vastanud midagi. (164)

I asked her what was wrong with her that she **leapt at** me that way, but she didn't answer me. (170)

Ich fragte, was sie denn habe, dass sie mir so aus heiterem Himmel **an den Kragen wollte**, aber sie antwortete nicht. (202)

Inglisekeelses tõlkes on kasutatud analoogset fraseologismi, kuid see on tähenduselt palju leebem kui eestikeelne: *leap at* tähendab küll kellegi poole hüppama, kuid sel ei ole vägivaldset konnotatsiooni. Täpsem analoogne fraseologism inglise keeles on näiteks *pitch into*, mida sarnaselt eestikeelsega saab kasutada nii verbaalse kui ka füüsilise rünnaku puhul.

Saksakeelses tõlkes on kasutatud fraseoloogilist analoogi, mis sarnaneb eestikeelsele fraseologismile „kellelegi kraesse kargama/hakkama“.

55. Mul polnud soovi teda tappa või mingil muul moel tema peale oma **viha välja valada**. (279)

I had no desire to kill it or **pour out my wrath** on it in any way. (287)

Ich hatte nicht den Wunsch, ihn zu töten oder auf andere Weise **meine Wut an ihm auszulassen**. (341)

Inglise keeles on kasutatud peaaegu sõnasõnalist tõlget, kuid kuna emotsiooni on tunduvalt võimendatud (*wrath* – väga tugev raev), liigitan selle parafraasi hulka. Saksakeelses tõlkesse on valitud fraseoloogiline analoog, mis on vormilt peaaegu ekvivalentne: erineb vaid tegusõna: *auslassen* – välja laskma.

56. Ma oleksin tahtnud oma **raevu välja valada**, sõdida ja märatseda, aga mitte abitu tombuna tuleriidal söeks küpseda. (337)

I would have liked to **pour out my rage**, to harry and plunder, and not to just be burnt to a crisp as a helpless lump on a pyre. (342)

Ich wollte **meine Wut ausleben**, kämpfen und rasen, nicht als hilfloser Klumpen auf dem Scheiterhaufen verkohlen. (409)

Ingliskeelses tõlkes on tõlgitud sõna-sõnalt. Saksa keeles on jällegi kasutatud fraseoloogilist analoogi, milles erineb tegusõna: *ausleben* – välja elama.

57. Poiss, tule alla, ma **torkan** neile **tule räästasse!** (352)

Boy, come down. I'm **putting fire under the eaves!** (356)

Junge, komm herunter, ich **lege Feuer!** (426)

58. „Mina pole teile küll **tuld räästasse torganud**,“ kostsin vastu. (370)

I didn't **put your eaves to the torch**,” I protested. (375)

„Ich habe euch bestimmt nicht **das Feuer unters Dach gelegt**“, gab ich zurück. (448)

Kahes viimases näites on nii saksa- kui ka ingliskeelses tõlkes kasutatud parafraasi. Inglise keeles on mõlemal juhul säilitatud räästa kujund, samas kui saksa keeles on see esimesel korral välja jäetud. Eestikeelne fraseologism „tuld räästasse panema“ tähendab tahtlikult midagi süütama ja räästa süütamist ei tohiks sõna-sõnalt võtta. Samas siinses kontekstis on tõenäoline, et süüdati just katus, kuna kõneleja lendas hoone kohal, ning sellisel juhul läheb see 57. näites kaduma.

2.5. Perekond ja armastus

Viimase alateemana käsitlen perekonna ja armastusega seostuvad fraseologisme, mida ei ole romaanis küll üleliia palju, kuid mis siiski seostuvad loo ühe peamise temaga. Lisaks on pereloom ja armastus universaalsed igale kultuurile, mistõttu on huvitav näha, kuidas teistes keeltes sellega seonduvat kirjeldatakse.

59. Kui me kõik oleksime säärasteks jäänud, ei oleks raudmehed ilmapealgi suutnud meie maale **pesa ehitada** – neile oleks kõrri karatud ja nad kontideni paljaks näritud! (31)

If we had all stayed like that, the iron men wouldn't have stood a chance of **building a nest** in our land; they would have had their throats cut and been gnawed to the bone. (34)

Wenn wie alle so wie er geblieben wären, wäre es den Eisenmännern nie und nimmer gelungen, in unserem Land **einen Fuß auf die Erde zu bekommen** – man wäre ihnen an die Gurgel gegangen und hätte sie bis auf die Knochen abgenagt! (37)

Ingliskeelses tõlkes on kasutatud sõnasõnalist tõlget. Saksa keeles on kasutatud fraseologismi, millel on laiem tähendus kui eestikeelsel püsiväljendil: „pesa ehitama“ tähendab „kodu looma“ (FS 2000 *sub* pesa ehitama), samas kui saksakeelne *einen Fuß auf die Erde bekommen* tähendab õnnestuma või võimalust kasutada saama. Kuna saksakeelne püsiväljend on semantiliselt eestikeelsest erinev, kuid lause tähendus tervikuna on siiski lähtekeelsele sarnane, liigitan siinse lahenduse parafraasi alla.

60. Inimene ei saa valida, kus **ilmale tulla**. (80)

A person can't choose where he **comes from**. (84)

Ein Mensch kann sich nicht aussuchen, wo er **zur Welt kommt**. (99)

Saksakeelses tõlkes on kasutatud ekvivalenti. Inglisekeelses aga fraseoloogilist analoogi, millel on üpris palju tähendusi. Eesti keelde tõlgitakse seda harilikult kui „(kuski) pärit olema“ ning seda saab kasutada ka elutute asjade päritolule viitamiseks.

61. Metsas ju pole rohkem noori mehi kui meie Leemet. Ma ei saa ju oma vennaga **kokku elada**? Või peaksin ma vanale Ülgasele minema? (143)

There are no young men in the forest apart from Leemet. Or should I go to old Ülgas? (149)

Im Wald gibt es ja keine anderen jungen Männer mehr als unseren Leemet. Ich kann **mich** doch nicht mit meinem Bruder **zusammentun**? Oder soll ich den alten Ülgas heiraten? (178)

Saksa keeles on parafraaseeritud verbiga, mida saab kasutada laiemas tähenduses ja mis eesti keeles tähendab „(jõudusid) ühendama“ või „liituma“. Inglisekeelsest tõlkest on lause puudu, mistõttu ei pruugi tõlke lugeja saada samasugust pilti lootusetust olukorrast ja kõneleja ahastusest, mis tuleb välja eesti ja saksa keeles. Samuti võib lugejale ekslikult jääda mulje nagu kaalukski kõneleja oma vennaga abiellumist, kuigi tegelikult on see välistatud.

62. Ja kui kohe ei õnnestu **käima peale saada**, siis otsid järgmise isase ja katsud temaga, nii kaua kuni lõpuks näkkab. (157)

And if you don't manage **to get pregnant**, you look for the next one and try it with him, until you finally succeed. (163)

Und wenn man nicht beim ersten Mal **schwanger wird**, dann suchst du dir ein anderes Männchen und probierst es mit dem, bis endlich mal gelingt. (194)

Mõlemas tõlkes on eestikeelse fraseologismi sisu parafraaseeritud neutraalsete tegusõnadega.

63. Ema oli surmkindel, et ükskord ma Hiie **ära võtan**. (150)

Mother was dead certain that one day I would **take** Hiie **as my wife**. (156)

Mutter war felsenfest davon überzeugt, dass ich früher oder später Hiie **heiraten wurde**. (185)

Sarnaselt eelmise näitega on mõlemad tõlkijad parafraseerinud neutraalsemate tegusõnadega.

64. Kas sa teda ära ei võtnudki? (342)

Didn't you **take** her after all? (347)

Hast du sie nicht **geheiratet**? (415)

Saksakeelses tõlkes on parafraseeritud sama verbiga, mis eelmises näites. Ingliskeelses on samuti parafraseeritud, kuid kasutades tegusõna *take*, millel on väga palju tähendusi, on oht, et lugeja saab teisiti aru kui on mõeldud: sarnaselt eesti keelega kasutatakse sõna *take* (võtma) tähenduses „seksuaalvahekorda astuma“. On võimalik, et tõlkija oli kindel, et lugeja saab eelneva konteksti põhjal aru, et mõeldud on naiseks võtmist. Teisalt on võimalik, et tõlkija on lühendanud ingliskeelset fraseologismi *take to wife* või *take a wife*, kuid oleks olnud ka neutraalsemaid ja kindlamaid valikuid nagu *marry*.

65. Aga sinagi ei saa temast maha jääda, nii et küllap on ka sinul varsti peenikest peret oodata. (158)

You must soon be expecting **a little family** of your own! (164)

Aber du darfst nicht hinter ihr zurückstehen, und bestimmst kannst auch du bald **Nachwuchs** erwarten. (196)

Nii inglis- kui ka saksakeelses tõlkes on parafraseeritud: tagasitõlgituna tähendab ingliskeelene vaste „väikest peret“, saksakeelne „järelkasvu“. Eestikeelset püsiväljendit „peenike pere“ on kasutatud veel kahel korral.

66. Ema, erinevalt Intsust olen mina siiski isane ja mina ei saa mingit peenikest peret! (158)

Mother, unlike Ints I am a male, and I can't have **a family**! (164)

Mutter, anders als Ints bin ich ein Männchen, und ich erwarte bestimmt keinen **Nachwuchs**! (196)

Saksakeelne vaste on sama, mis eelmises näites, inglise keeles on ära kaotatud omadussõna. Kuna *family* kasutatakse inglise keeles ka kellegi laste kohta, siis sisu selles lauses kaduma ei lähe, küll aga oleks saanud tõlget originaalile veidi lähendada, kasutades näiteks fraasi *little ones*, mis viitab väikestele lastele selgemalt.

67. Meil on peenikest peret. (159)

We have a **little family**. (164)

Wir haben **Zuwachs bekommen**. (197)

Sarnaselt eelmise kahe näitega on tõlkijad parafraseerinud. Ingliskeelses tõlkes on kasutatud sama vastet, mida näites 65. Saksa keeles on kasutatud fraasi *Zuwachs bekommen* (juurdekasvu saama), mida kasutataksegi kontekstis, kus peresse on sündinud lisa.

68. Ma olin Salmes tõesti pettunud ja oleksin hea meelega emale ära rääkinud, et õde karuga tiiba ripsutab. (89)

I was really disappointed in Salme, and I had a good mind to tell Mother that my sister was **flirting** with a bear. (94)

Ich war wirklich enttäuscht von Salme und hätte Mutter gerne erzählt, dass meine Schwester mit einem Bären **flirtete**. (110)

Eestikeelne püsiväljend „tiiba ripsutama“ on mõlemas tõlkes parafraseeritud kui „flirtima“.

69. Ta räägib, et see murrab ta südame ja ta ei maga öö otsa, üksnes ohkab kuu poole ja kaevleb valju häälega. (143)

He says it **breaks his heart** and he can't sleep at night; he just sighs at the moon and moans. (149)

Er sagt, das **breche ihm das Herz** und er kann die ganze Nacht nicht schlafen, er stöhnt nur den Mond an und jammer laut.

70. Kui sa tema juurde kolid, siis murrab see minu südame! (143)

If you move in with him, you'll **break my heart!** (150)

Wenn du ihm ziehst, dann **bricht mir das Herz!** (178)

Kahes eelmises näites on kasutatud sama eestikeelset fraseologismi „kellegi südant murdma“ ning mõlemal juhul on inglise- ja saksa keelses tõlkes kasutatud ekvivalenti. Kusjuures eestikeelsel püsiväljendil on kaks tähendust: 1. kedagi ära võrgutama; 2. kellelegi väga suurt muret põhjustama (FS 2000 *sub* südant murdma). Saksa- ega ingliskeelset vastet esimeses tähenduses ei kasutata ning eesti keeleski öeldakse pigem „südametemurdja“ (inglise *heartbreaker*, saksa *Herzensbrecher*).

71. Siis **langes** ta mulle korraga **kaela** ning suudles põsele. (164)

Then she suddenly **fell upon** me and kissed me on the cheek. (170)

Dann **fiel** sie mir plötzlich **um den Hals** und küsste mich auf die Wange. (203)

Ingliskeelses tõlkes on kasutatud fraseoloogilist analoogi, millel on veel mitmeid muid tähendusi. Eestikeelsel püsiväljendil on kolm tähendust: 1. kallistama; 2. ootamatult tabama; 3. kokku varisema (FS 2000 *sub* kaela langema) ning neid kõiki saab tõlkida ingliskeelse analoogiga *fall (up)on*. Saksa keeles on kasutatud ekvivalenti, mida saab kasutada vaid eestikeelse fraseologismi esimeses tähenduses.

72. Kuna ta ise oli omal ajal karu armastanud, oli ta ilmselt kindel, et et kes kord juba ühe pätsuga tuttavaks saab, see talle ka **kaela langeb**. (69)

From her own experiences with bears, she knew that once you get to know one, he will **pounce on** you. (74)

Weil sie selbst seinerzeit einen Bären geliebt hatte, war sie sich offenbar sicher, dass die Bekanntschaft mit einer Honigtatze früher oder später dazu führen würde, dass diese einem **um den Hals fiele**. (86)

Saksa keelses tõlkes on kasutatud sama ekvivalenti, mida eelmises näites. Ingliskeelses tõlkes kasutatud fraseoloogiline analoog on aga laiema tähendusega kui eestikeelne ning see võib tähendada nii füüsiliselt kellelegi peale hüppamist, võimaluse ära kasutamist kui ka verbaalselt kellegi ründamist, mistõttu võib lugejale jääda mulje, et karu on ohtlik ja võib hoopis füüsiliselt rünnata. Teisalt kuna romaanis on sellel hetkel juba teada, et karud inimestega flirdivad, võib analoogi olla kasutatud selle teises tähenduses, mis tähendab, et karu proovib võimalust kasutada ja suhet luua.

73. Munk tuletas mulle meelde Magdaleenat ning seda, kuidas me olime käinud munkade laulu kuulamas, ja samuti seda, et ma olin olnud temasse **kõrvuni armunud**. (228)

The monk reminded me of Magdaleena and of how we'd been to listen to the monks singing, and also that I was **up to my ears** in love with her. (235)

Der Mönch erinnerte mich an Magdalena und daran, wie wir dem Gesang der Mönche zugehört hatten, und ebenfalls daran, dass ich **bis über beide Ohren in sie verliebt** gewesen war. (280)

Esmapilgul tundub, et ingliskeelses tõlkes on kasutatud ekvivalenti: *up to my ears* (kõrvuni), *in love* (armunud). Tegelikult ei kuulu teine pool fraseologismiga kokku, selle saaks asendada ükskõik millega, näiteks *up to my ears in debt* (kõrvuni võlgades). Fraseologismi moodustab ainult esimene pool, *up to one's ears*, millele vastab eestikeelne määrsõna „kõrvuni“. Ka saksakeelne vaste on analoog, mis otse tõlgituna kõlaks kui „kuni üle kõrvade armunud“. Sarnaselt eesti ja inglise keelega saab saksakeelset fraasi *bis über beide Ohren* kasutada muus kontekstis, et millegi rohkust väljendada.

74. [...] ja Salme võib nüüd kindel olla, et karu talle omapäi jäädes **truudust ei murra**. (312)

[...] and now Salme could be sure that the bear won't **be unfaithful** when left on his own. (318)

[...], so dass Salme jetzt sicher wusste, dass der Bär nicht mehr **untreu wurde**, wenn er alleine war. (380)

Tõlkijad on lahendanud lahendanud olukorra samamoodi ja eestikeelse fraseologismi parafraseerinud. Püsiväljendit „truudust murdma“ saab kasutada vaid armusuhte kontekstis, samas kui tõlgetes kasutatud vastetel on laiem kasutusväli, kuna need on kasutatavad ka näiteks sõprussuhete puhul.

75. Sulle on ju teisedki **silma heitnud**, meie oma küla poisid, keda sa juba lapsest saati tunnud. (290)

You've **caught the eye of** others too, boys in our village that you've known from childhood. (298)

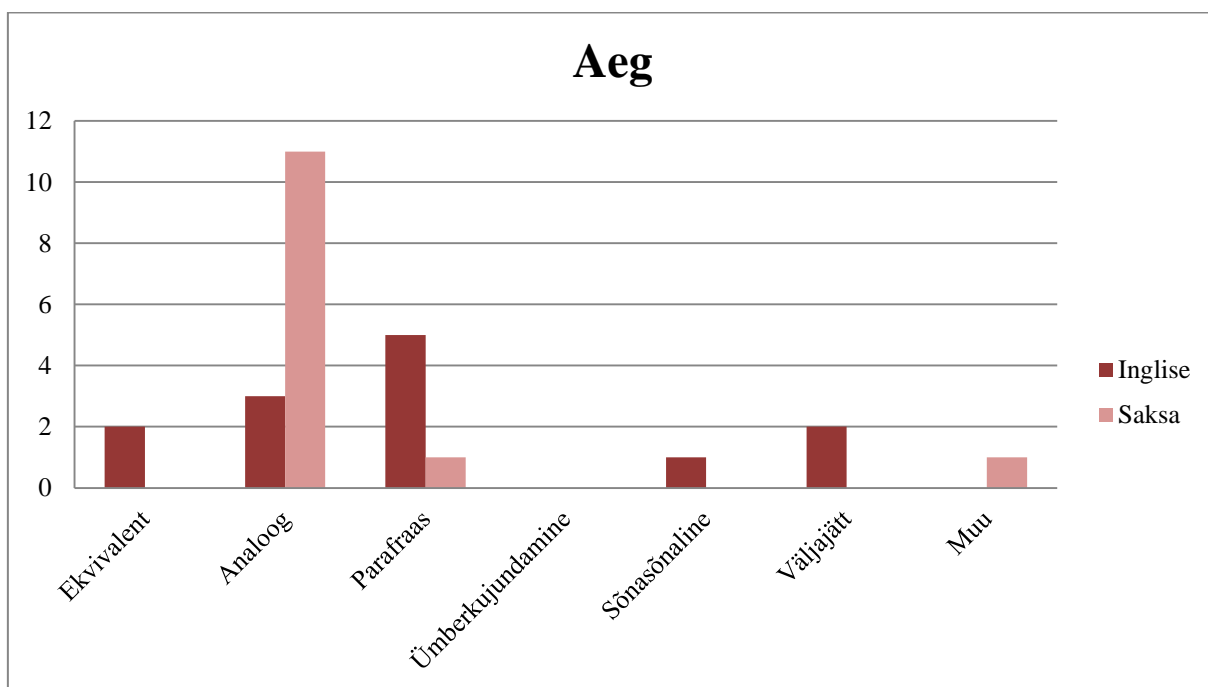
Es haben auch andere **ein Auge auf dich geworfen**, Jungen aus unserem Dorf, die du schon von Kind auf kennst. (354)

Ingliskeelses tõlkes on kasutatud fraseoloogilist analoogi, mis tagasi tõlgituna kõlaks „kellelegi silma jääma“. Saksakeelses tõlkes on kasutatud ekvivalenti *ein Auge auf jemanden werfen* (kellelegi/kellegi peale silma heitma, viskama). Kõiki fraseologisme ühendab kontseptuaalne metafoor, milles romantiline huvi tähendab kellegi vaatamist.

3. Järeldused

Eelnevates alapeatükkides esitasin näidetena 75 lauset, milles oli kokku 48 erinevat eestikeelset fraseologismi. Romanist leidsin aga 349 lauset ning 281 eri fraseologismi. Need arvud näitavad ühest küljest autori värvikat ja rikkalikku keelekasutust, teisalt seda, et romaan sisaldab väga palju korduvaid fraseologisme, mis moodustavad tähtsa osa ladusast ja loomulikust eesti keele kasutusest.

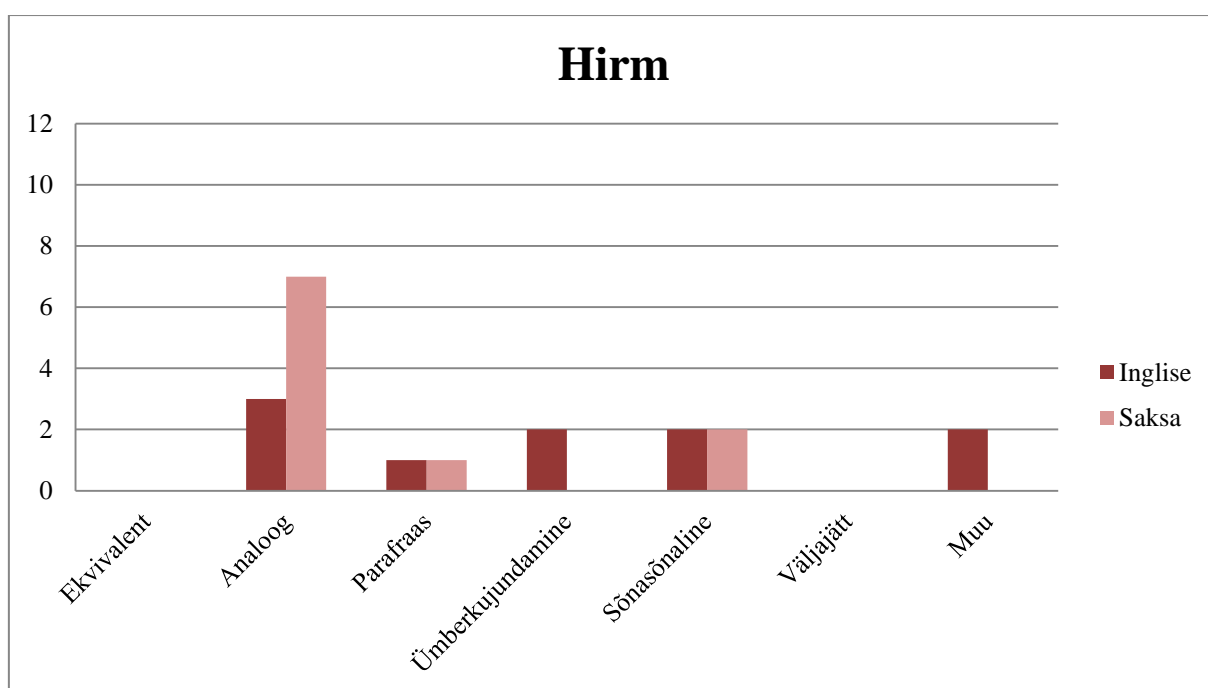
Ajateemalisi fraseologisme anti inglise keelde edasi kõige enam parafraasi teel. Saksa keeles oli enim kasutatud tõlkeviis seevastu fraseoloogiline analoogia, mis tuleneb sellest, et tõlkija jäi korduvate eestikeelsete fraseologismide tõlkimisel alati sama vaste juurde. Saksa keelde tõlkija on vaid ühe erandiga, kus vaste oli parafraseeritud, leidnud kõigile ajateemalistele fraseologismidele tõlkes fraseoloogilised vasted, mis on semantiliselt eestikeelsetega väga sarnased, mis võib olla põhjustatud saksa keele mõjust eesti keelele. Vaid ühel juhul (vt näidet 13) on kasutatud tähenduselt erinevat vastet, olles tõenäoliselt mõjutatud lausele eelnenud kontekstist, kus esineb sama fraseologism selle teises tähenduses. See vaste on alloleval joonisel märgitud kui „muu“.

Joonis 1: ajateemaliste fraseologismide tõlkeviiside jaotus.

Suurimat varieeruvust lähte- ja sihtteksti vahel oli näha ingliskeelses tõlkes fraseologismi „omal ajal“ vastete puhul, mis lisasid tõlkesse väikesi lisanüansse. Nimelt viitavad selle ingliskeelsed vasted *in one's day* ja *in one's time*, mida kasutatakse mitmel korral, nooruspõlvele, kuigi eestikeelne püsiväljend seda ei sisalda ning see on tuletatav vaid konteksti kaudu. Tõlkija fraseologismikasutus on õigustatud, kuna noorusele viitavad fraseologismid annavad lähteteksti implitsiitseid nüansse edasi paremini, kui seda oleks teinud fraseologism *at one time* või parafraaseerimine vabade sõnaühenditega nagu *once* ja *back when*, mida tõlkija kasutas neis lausetes, mis ei väljenda kellegi nooruses toimunut, vaid minevikku üldisemalt. Selle fraseologismi ingliskeelsete vastete põhjal on hästi näha, kuidas kontekst võib mõjutada püsiväljendite tõlkimist.

Hirmu väljendavate fraseologismide tõlkeviisid on ingliskeelses tõlkes taas mitmekesisemad kui saksa keeles: tõlkija on kasutanud kõike peale väljajätku ja ekvivalendi, samas kui saksa keelde tõlkija on jäänud analoogide, sõnasõnalise tõlke ja parafraasi juurde.

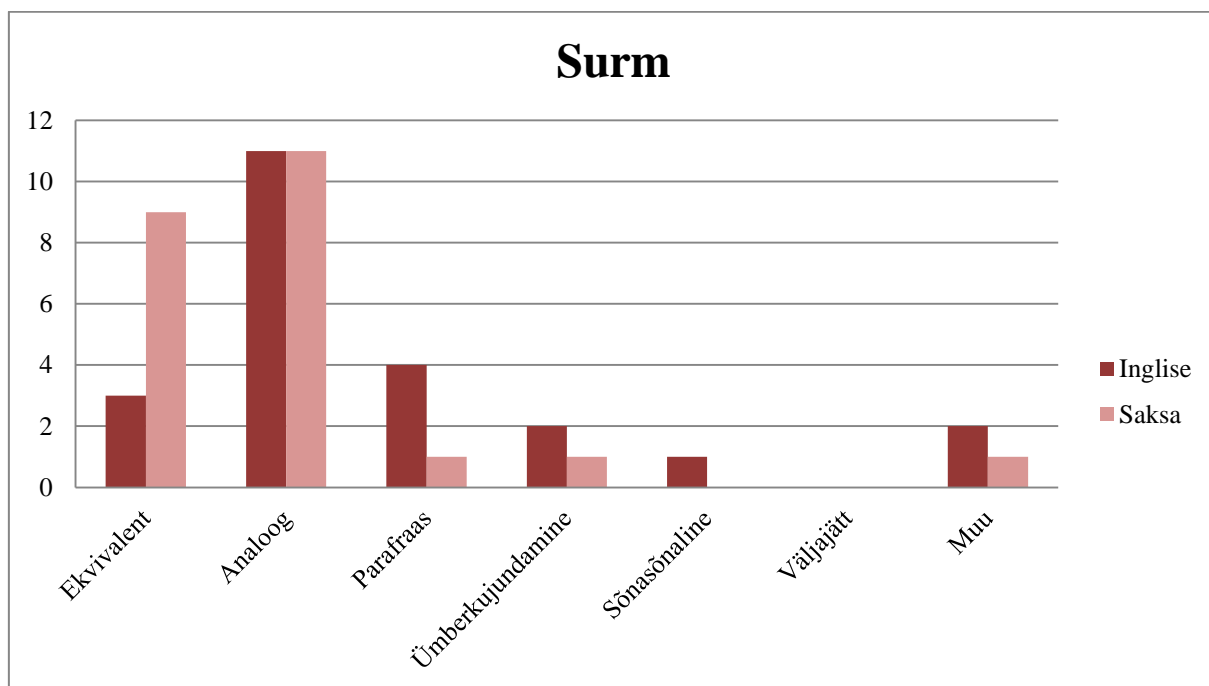

Joonis 2: hirmuteemaliste fraseologismide tõlkeviiside jaotus.

Ühel juhul on ingliskeelses tõlkes kasutatud vaste teise tähendusega kui lähtetekstis (vt näidet 23), mis muudab veidi tähendust. Ühe vaste puhul (näost valge – *white in the face*) ei saa kindel olla, kas tõlkija on tõlkinud sõna-sõnalt või teadlikult kasutanud levinud fraseologismikuju, lisades sellele hirmu sümboliseeriva värvi. Kaks eelmist on joonisel

märgitud kui „muu“. Peale selle, et valge värv hirmu sümbolina ühendab kõiki kolme keelt, tuli hirmuteemaliste fraseologismide tõlgetes esile ka teine sarnane kontseptuaalne metafoor: kõik kolm keelt väljendavad hirmu kehalise reageeringu kaudu, kus hirm mõjutab nahka või südametööd. Peale selle sümboliseerib süda eesti ja saksa keeles ka hirmust üle saamist.

Analüüsitud fraseologismidest oli surmateemalisi fraseologisme kõige enam ning taaskord on saksakeelses tõlkes kasutatud pigem fraseoloogilisi vasteid, samas kui inglise keeles esines rohkem ka muid tõlkeviise.

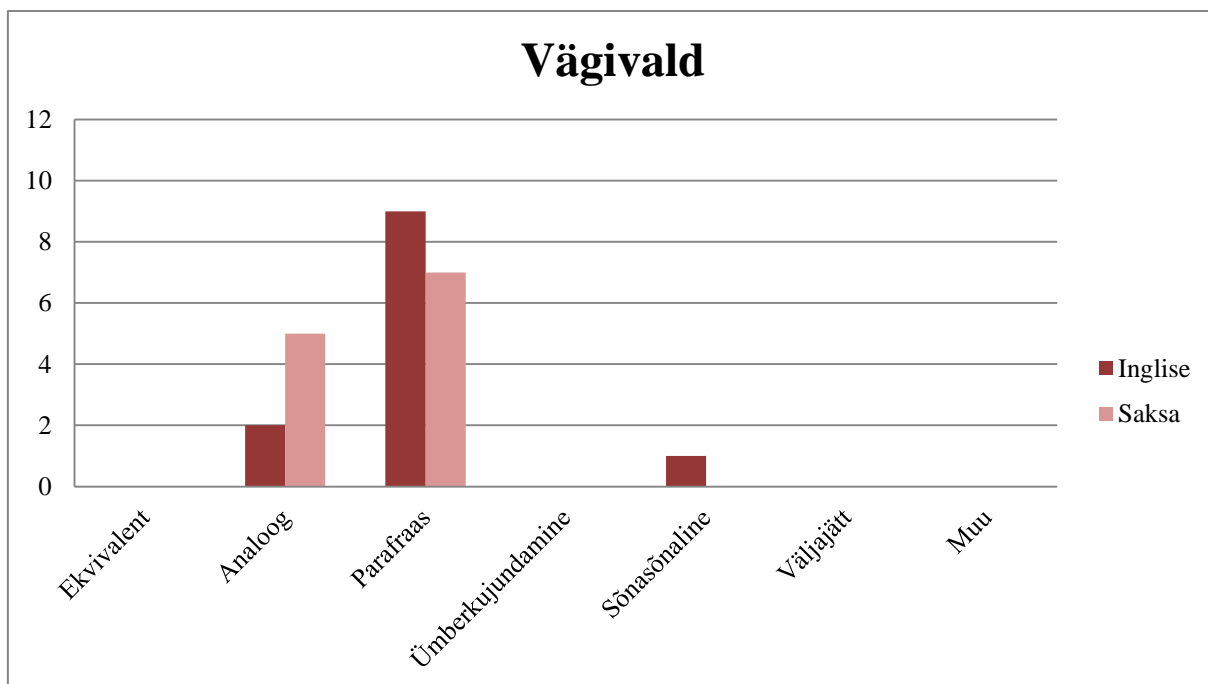

Joonis 3: surmateemaliste fraseologismide tõlkeviiside jaotus.

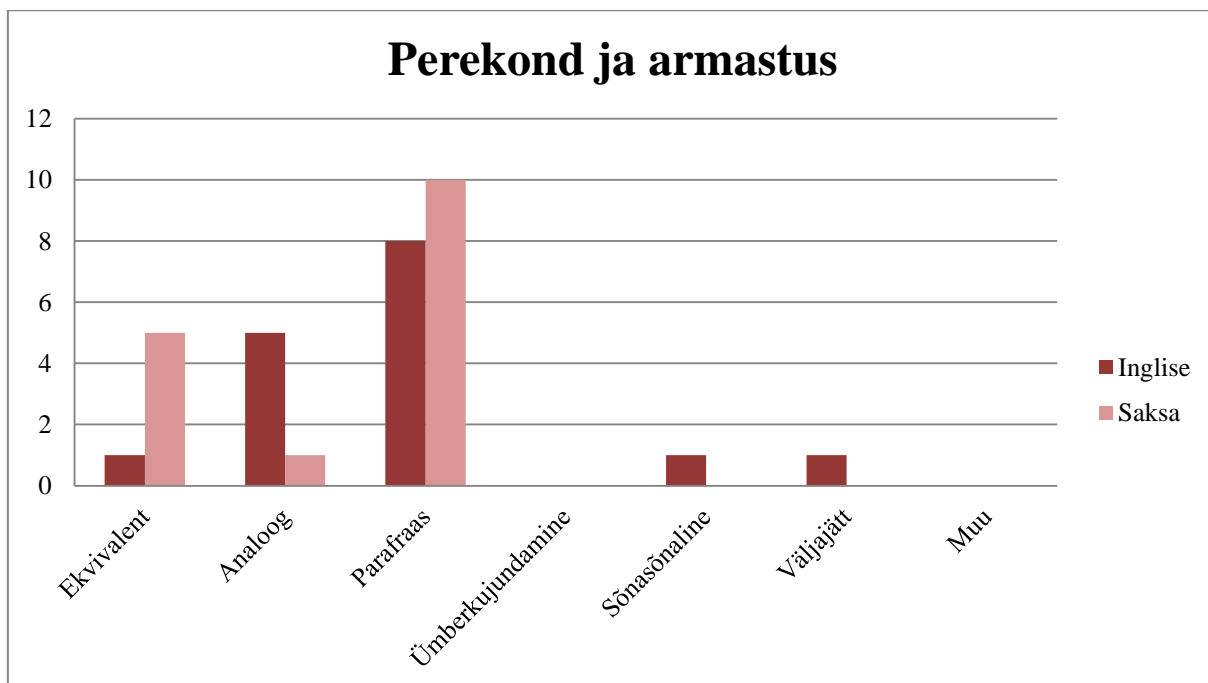
Ekvivalente esines mõlemas tõlkes fraseologismide puhul, mis väljendavad surma mingi ajalise näitaja (tund, päev) kaudu, kuid kõige rohkem esines siiski fraseoloogilist analoogiat. Erinevaid tapmisega seotud fraseologisme, mis esinesid lähtetekstis mitmel korral, oli kokku viis ning nende tõlkevasted ei näinud enamasti olevat mõjutatud kontekstist, vaid pigem kasutati analoogseid fraseologisme tõlkes vaheldumisi. Surmateemaliste fraseologismide all ilmnis ühine kontseptuaalne metafoor, kus surm tähendab millegi äraandmist (vt näidet 40).

Viimase kahe alapeatüki tõlkelahendused olid üllatavad, kuna parafraaside osakaal oli mõlemas keeles suurem kui ühegi eelneva fraseologisme ühendava teema puhul,

vägivallateemaliste fraseologismide puhul eriti palju just inglise keeles, samas kui saksa keeles jagunesid fraseoloogiline analoogia ja parafraas peaaegu võrdset.

Joonis 4: vägivallateemaliste fraseologismide tõlkeviiside jaotus.

Joonis 5: pere- ja armastusteemaliste fraseologismide tõlkeviiside jaotus.

Pere ja armastust väljendavate fraseologismide all leidus ka ekvivalente, eriti saksakeelses tõlkes ning nende hulgas leidus keeli ühendav kontseptuaalne metafoor, kus romantiline huvi tähendab kellegi vaatamist.

Kui kaht tõlget võrrelda üldiselt, siis näib, et inglise keeles on tõlgitud vabamalt, kuna selles on lauseid tervikuna parafraseeritud, omavahel liidetud või tervenisti välja jäetud, mistõttu on mõnes kohas originaalautori mõte kadunud või moondunud. Samuti on fraseologisme välja jäetud või nende tähendust tõlkes võimendatud, samas kui saksakeelse tõlke puhul näib, et selle eesmärk on olla lähtetekstiga võimalikult sarnane ning selliseid kohti, kus tõlge lähtetekstist erines, oli väga vähe. Väljajätu ei esinenud saksakeelses tõlkes kordagi. Mõlemas tõlkes tuli ette valetähendusliku fraseologismi kasutamist (vt näiteid 27 ja 28), mida tõenäoliselt tehti kogemata. Samuti oli näha seda, et ühe keele kõiki elemente ei saa edasi anda (vt näidet 25). Paaril juhul esines tõlgetes selliseid fraseologisme, mis moodustavad vaid osa eestikeelsest fraseologismist (vt näiteid 41 ja 73) ja mille kasutusvõimalused on võrreldes eestikeelsega laiemad. Samuti leidsin, et kuigi sihtkeelsel fraseologismil võib olla mitu samasugust tähendust nagu eestikeelsel, siis võib üks neist olla vananenud, seega tuleb tõlkijal ka seda tähele panna. Kui eelnevalt rõhutasin fraseologismi ümbritseva lausesisese konteksti tähtsust, siis analüüsidis oli näha ka lausevälise konteksti tähtsust. Mitme siinses töös esitatud lause puhul võib jääda mulje, et tõlkija valitud vaste ei sobi, kuna see annab lugejale hoopis teistsuguse kujutluspildi, kuid arvestada tuleb seda, et tõlkija teab ka konkreetsele lausele eelnenud konteksti ja seetõttu saab ta püsiväljendite tõlkimisel toetuda ka sellele, mitte ainult eraldiseisvale lausele (vt näiteid 64 ja 72). Tõlkevasteid analüüsidis märkasin ka seda, et tõlkija ei pruugi alati kasutada samadest leksikaalsetest üksustest koosnevat ekvivalenti ka siis, kui see sihtkeeles olemas on ja kontekst seda võimaldab, mis näitab tõlkimise ja selle käigus tehtud valikute subjektiivsust.

Kokkuvõte

Siinse magistritöö eesmärk oli anda ülevaade probleemidest, millega tõlkijad fraseologismide tõlkimisel silmitsi seisavad, ja tõlkeviisidest, mida nende lahendamiseks kasutada saab ning illustreerida neid näidetega Andrus Kiviräha romaani „Mees, kes teadis ussisõnu“ inglise ja saksakeelsetest tõlgetest. Lisaks tahtsin teada saada, mille poolest eelnimetatud tõlked fraseologismide tõlkimise perspektiivist sarnanevad või erinevad ning kas lähteteksti mõte on tõlkes säilinud.

Töö esimeses osas kirjeldasin esmalt fraseoloogiat kui distsipliini ning otsustasin eri käsitlustele tuginedes, mida selle töö raames fraseologismiks pean, kuna kõik keeleteadlased ei ole selles üksmeelel, mis fraseoloogia uurimisobjekt üldse on. Seejärel käsitlesin põgusalt fraseoloogia uurimise ajalugu Eestis, millele järgnes pikem kirjeldus fraseologismide tõlkeproblemaatikast. Viimases teoreetilises alapeatükis esitasin Mona Bakeri ning Urve Lehtsalu ja Gustav Liivi pakutud lahendused fraseologismide tõlkimiseks ning otsustasin, milliste tõlkeviiside alusel järgmises peatükis esitatavaid näiteid analüüsin. Töö teine osa sisaldas tööprotsessi ja meetodi kirjeldust ning seejärel analüüsisin fraseologisme teemade kaupa, milleks olid aeg, hirm, surm, vägivald ning pere ja armastus. Töö viimases osas esitasin analüüsi käigus tehtud üldised järeldused.

Kokkuvõtvalt ilmnas töö käigus, et ingliskeelses tõlkes on võetud märksa rohkem vabadust kui saksakeelses, kuna selles on kasutatud kõikvõimalikke lahendusi, sealhulgas selliseid, mida Baker, Lehtsalu ega Liiv välja ei pakkunud. Saksakeelses tõlkes on enamasti kasutatud fraseoloogilisi vasteid ning peamised tõlkeviisid kasutussageduse järjekorras on analoog, parafras ja ekvivalent, ühel juhul kasutati ümberkujundamist ning ühe vaste puhul on tõlkija tõenäoliselt teinud vea ja ajanud segi kaks sarnast fraseologismi. Ingliskeelse tõlke peamised tõlkeviisid on samad, kuid mittefraseoloogilisi vasteid esines selles rohkem kui saksa keeles. Samuti on tõlkija ühe vaste puhul kasutanud tõenäoliselt vale kaassõna, kuid see eksimus ei muuda lause tähendust nii nagu saksakeelses tõlkes tehtud viga. Analüüsi käigus tuli välja ka mitu kontseptuaalset metafoori, mis ühendavad kas kõiki kolme või kaht keelt.

Kuigi ülalesitatud näidete põhjal ei saa väita, et üht kindlat fraseologismi tõlgitakse alati ühtmoodi ja sama strateegia abil, kuna selle lükkab ümber juba see, et korduvaid

fraseologisme oli konteksti mõjul tõlgitud erinevalt, on sinne töö siiski kasulik illustreerimaks, kuidas eesti keeles levinud fraseologisme tõlkida saab. Samuti annab töö ülevaate sellest, kuidas eri tõlkijad sellisele tekstile lähenevad. Siinset tööd on võimalik edasi arendada, võttes analüüsi aluseks näiteks kehaosi sisaldavad fraseologismid, mida esines lähtetekstis väga palju, või analüüsides hoopis mõnda muukeelset tõlget.

Kasutatud kirjandus

Baker, Mona 1992. *In Other Words: a Coursebook on Translation*. London, New York: Routledge.

Baran, Anneli 1999. *Eesti keele fraseoloogia põhijoontest ja struktuurist*. Tartu.

— 2015. Fraseoloogia uurimise hetkeseisust ja väljavaadetest. — Baran, Anneli (toim.) *Uurimusi tänapäevasest kujundkeelest*. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 7–12.

Bassnett, Susan 2005. *Translation Studies*. London, New York: Routledge.

Burger, Harald jt 2007. Subject area, terminology and research topics. — Burger, Harald jt (toim.). *Phraseology: an International Handbook of Contemporary Research*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 10–19.

Dobrovol'skij, Dmitrij 1999. On the Cross-Linguistic Equivalence of Idioms. — Beedham, Christopher (toim.). *Langue and Parole in Synchronic and Diachronic Perspective*. Amsterdam jne: Emerald Group Publishing Ltd, 203–219.

Eesti Keele Instituut 2009. *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (25.03.2021).

Eesti Keele Instituut 2018. *Eesti õigekeelsussõnaraamat*. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/qs/> (25.03.2021).

Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2020. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Hasselblatt, Cornelius 2019. Eesti kirjandusest Euroopas. *Keel ja Kirjandus* 62: 85–93.

Larm, Pille-Riin 2018. Tänavu on eesti keelest tõlgitud ligi sada kirjandusteost. *Sirp*. Kättesaadav <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/tanavu-on-est-keelest-tolgitud-ligi-sada-kirjandusteost/> (25.03.2021).

Lehtsalu, Urve; Liiv, Gustav 1972. *Ilukirjanduse tõlkimisest inglise keelest eesti keelde*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Õim, Asta 2000. *Fraseoloogiasõnaraamat*. Kättesaadav <http://www.eki.ee/dict/frs/frs.html> (25.03.2021).

Õim, Asta; Õim, Katre 2011. *Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik*. Kättesaadav: <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/index.php?t=1> (04.05.2021).

Õim, Asta; Õim, Katre 2019. *Lähtekohti eesti keele fraseoloogia käsitlemiseks*. Tallinn: EKSA.

Õim, Katre; Õim, Asta 2011. Eesti leksikograafia fraseoloogiline areng. *Keel ja Kirjandus* 11: 842–862.

Wilber, Jonathan i.a. The Man Who Spoke Snakish. *New York Journal of Books*. Kättesaadav <https://www.nyjournalofbooks.com/book-review/man-who> (10.04.2021).

Allikad

Kivirähk, Andrus 2007. *Mees, kes teadis ussisõnu*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kivirähk, Andrus 2015. *The Man Who Spoke Snakish*. Tõlkinud Christopher Moseley. London: Grove Press.

Kivirähk, Andrus 2017. *Der Mann, der mit Schlangen sprach*. Tõlkinud Cornelius Hasselblatt. Stuttgart: Klett-Cotta.

Kasutatud lühendid

DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache

EKSS – Eesti keele seletav sõnaraamat

FES – Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik

FS – Fraseoloogiasõnaraamat

ÕS – Eesti õigekeelsussõnaraamat

Summary

The aim of this thesis was to give an overview of the problems and solutions of the translation of phraseological units and to illustrate them with examples from Andrus Kivirähk's novel „Mees, kes teadis ussisõnu“ and its translations into English and German. I also wanted to know how the aforementioned translations differ in terms of translating phraseological units, in what way are they similar, and whether the meaning of the source text is the same in the target texts.

The thesis consists of three parts. The first chapter is divided into four subsections: first is the nature of phraseology as a discipline, in which I described the main issues with terminology and then determined what I consider as phraseological units in terms of this thesis. The next subsection summarises the history of phraseological research in Estonia, which began in the second half of the 20th century. The third subsection set forth the primary problems that translators face when translating phraseological units, and in the fourth subsection I described the solutions translators can use to solve these problems, based on the theory written by Mona Baker and Urve Lehtsalu and Gustav Liiv. The second chapter, which is the main part of the thesis, started with a description of my work method and process, and in the following subsections I analysed phraseological units in five groups, divided based on their main themes, which were time, fear, death, violence and family and love. In the third chapter I presented the conclusions of the analysis.

In short, it appeared that the English translation was much freer than the German one, as all of the possible solutions were present, including the ones not put forth in the subsection describing possible solutions, such as combining or omitting sentences. The aim of the German translation, however, seemed to be as close to the source text as possible: there were fewer instances of paraphrase or literal translation, and more phraseological analogue and equivalents. The analysis also revealed several conceptual metaphors that are similar in all three languages or in two languages. Lastly, the importance of context was clearly visible as well and seemed to influence the choices of the translators in multiple cases.

Lõputöö autori kinnitus

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Mailiis Taal, 06.05.2021

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mailiis Taal,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Fraseologismide tõlkimine Andrus Kiviräha romaani „Mees, kes teadis ussisõnu“ näitel“, mille juhendajad on Sirje Kupp-Sazonov ja Terje Loogus, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mailiis Taal

06.05.2021